

TELEIDOSKOP

ANDRIJANA KOS LAJTMAN

SADRŽAJ

Prolog:	
U zemlji tišine	4
Noćurci	7
Skladišta	10
Pahulja, zaključanost	14
Teleidoskop	17
Kože, opne	21
Elipse	25
Krpice	31
Ne(is)kazivost	34
Spokoj	38
Zaborav	43
Tragovi	50
Granice	54
Ruševine, telomere	58
Tamna klepsidra	64
U mraku šarenice	72
Epilog:	
Plavi i crveni makovi ili Mogućnost zaborava	78
O autorici	83

PROLOG: U ZEMLJI TIŠINE

U posljednje vrijeme, nerijetko čujem da se doimam sretnom.

Ti si baš radosna i optimistična osoba, rekao je Ivan Š. ljetos u Mostaru.

Izgledaš sretno na fotkama, komentiraju neki.

Nedavno, i Facebook mi je ponudio pitanje: „Otkrij koja riječ te najbolje opisuje“.

I premda redovito izbjegavam dovrtljivosti Fb-kozmosa, ovaj put prst je bio brži.

Riječ.

Jedna riječ.

Nakon nekoliko sekundi u kojima je Face-book-bog skupljao informacije

(vidio se samo svjetleći kružić, poput tek rođenog uroborosa),

skenirao, mjerio, vagao,

na zaslonu se, velim slovima napisana, pojavila magična riječ: HAPPY!

Pa gledam ja u HAPPY, i HAPPY gleda u mene.

Kao u Zemlji Čuda.

Kao u zemlji tišine gdje su slovima iščupali jezike, pa ih pustili, nijemke, da se batrgaju na bliješćem plakatu.

Srebrno božanstvo uzgaja srebrne gliste, u srebrnoj zemlji punoj srebrnih rovova.

Sve je sve.

I ništa je sve.

*

Kada sam bila dijete, često su mi govorili da sam ozbiljna i tužna, i to me uvijek rastuživalo.

Bilo je to ono što su vidjeli.

Sve drugo nisu.

Prebivalište ispod površine za koje se čini kao da ga nema.

A tu je. I kada otvoriš oči, i kada ih zatvoriš.

Manastir je cirkus. I cirkus je manastir.

(jedine mogućnosti azila, piše Andonovski).

Ništa nije ništa. Ništa je sve.

*

Pa se pitam, sada, u kojem se to trenutku glava obezglavi, noge obeznoge.

Potjeh je zapravo čista filozofija, kažem jučer voditeljici na pitanje o Ivaninim pričama.

Priča nema pouku, priča ima život.

I život ima priču.

Ponekad je dobro biti s druge strane vode, kaže on, u drugoj emisiji.

Voda nema strana, kažem ja.

Sve je voda.

Oko 1500 životinjskih vrsta jede vlastitu mladunčad. Pojava je zabilježena i kod čimpanza.

*

I to pitanje o Auschwitzu i poeziji je krivo pitanje, kao i ono o nebu.

Krtičnjaci bijelih krtova procvati u vrtu, obrastaju nam koljena (krto, probušeno nebo?).

A pitanje glasi: kako je moguće, nakon Auschwitz, ne pisati poeziju?

Sve je voda.

Klepsidra sama sebe rastače.

Način na koji govoriš o tome.

Način na koji šute o tome.

NOĆURCI

Sve ono što niče iz mraka.

Kaktusov cvijet, ili orhideja s otoka u blizini Papue Nove Gvineje.

Pomrčine s ruba sjećanja, crvotočine na starim fotografijama.

Sve ono što će ostati nekazano.

Mrak se pretvara u glinu, glina u humus, humus u srce. Srce u mehaničku igračku s ugrađenim senzorima za tamu.

Između rebara – zatvori za najteže osuđenike. One s povezom preko usta.

Sve ono što će ostati nekazano.

Zdjelice od snijega u prvom osnovne, mokre rukavice, odrvenjena stopala.

Kako je bilo? Dobro.

Kastrirana abeceda.

Lice. Maska. Mir.

Mjeri li se ljubav količinom zemlje nataloženom oko jetre?

Tridesetak godina poslije, sve je isto. Samo abeceda ima još manje slova.

Mjeri li se išta zemljom, jer zemlja mi već propupava na prstima, cvjetaju čvorovi mraka. Ne bih da te dotičem njima. Jer mrak se priljubljuje uz mrak, sjena uz sjenu.

Ležat ćemo zažmireni, kaže pjesma.

Oči su ti tako svijetle, kažem ja. Kao da si bunar ispio.

*

Djevojčica sa šibicama nije priča o zlu ocu, ni o lošoj obitelji, govorim studentima. To je priča

o nama, i o ravnodušnosti svijeta.

Zbunjene oči, tople oči.

Možda to zjenice tako, instinktivno, anesteziraju mrak u jeziku?

O ravnodušnosti svijeta. Ranjivi zahvati sustava.

*

Toga popodneva Tahir K. tri je puta pogledao u sunce iznad ogromnog bora. Nije se pomaklo ni za milimetar. Svaki put bilo je na vrhu krošnje, i po tome je znao da se događa nešto izvanredno.

Tahir K. znao je da ne mogu ptice i trave prihvatiti čovjeka, kojeg nisu prihvatili ljudi.

Zalutalost. U svijet.

Pa zašto ne možemo kao vinske mušice, samo se prožeti s maglama koje su nas rodile?

Fahrija, toplina, sitost. Nikada u svom pedesetogodišnjem životu nije bio sretniji nego te zimske večeri, u susjedinoj kuhinji, imao je osam godina.

Bor. Vrh. Mrak.

Kadifce u martu.

Ja sam Tahir K.

*

U četvrtak navečer, 9. srpnja 2015., vraćala sam se autom iz kina. Uz kanal HE Dubrava, plava svjetla prelila su tamu. Policija je napokon pronašla dva tijela za kojima se tragalo danima. Majka Ivana sebe i svog petogodišnjeg sina svojom je odlukom odvezla u Dravu.

Mrak. Rijeka. Vir.

Trag.

Grč.

Pare li se leptiri u letu?

Zrak.

Zrak.

Zrak.

Zagrla li majke sinove prije nego skupa zarone?

*

Sve ono što niče iz mraka.

Kaktus, orhideja iz Nove Gvineje.

Ti mene nosiš, film srpanjske večeri.

Voda. Majka. Mir.

SKLADIŠTA

Postoje gradovi koje nikada neću vidjeti.

Postoje ljudi koje nikada neću sresti, iako dijelimo ime ili dob, možda datum rođenja ili datum smrti.

Postoje riječi zaspavane u dušniku koje nikada neću izgovoriti, san kojeg neću usnuti.

Postoje i vrata koja ću zadnja otvoriti, zadnje stepenište, zadnja subota.

Negdje postoji i ta zadnja muzika,

zid, jutro, stablo, knjiga, čaša.

Zadnje oči, za zdence koje će trebati izliti u mrak.

Mislila sam, smrt ima oblik kruga. No može isto tako imati i oblik bicikla, romboida, kruške.

*

Nebo nad Berlinom

je nebo nad Zagrebom

je nebo nad Oslom

je nebo nad Plovdivom.

B i M nisu susjedi ni u jednoj abecedi.

Kad napukne oblak, slapovi sunca, pa vodopad tuče.

Postoji poezija u kojoj žive anđeli neletači, anđeli s viškom bjeline,

anđeli u čizmama, ljevokrili i sjedokrili anđeli, anđeli pod šinjelom,

isušeni anđeli, pregusti anđeli, anđeli koji briju pazuha,

anđeli pred strijeljanje, anđelići u mošnjama,
anđeli blatnih nogu, anđeli odguljeni s fresaka, bočni anđeli s ikona,
prekopani anđeli, anđeli s gazama, anđeli s plavim opnicama među prstima,
anđeli mačevaoci, anđeoska mladunčad.

U postmodernizmu, produkti umjetnosti zamišljaju se predodžbom civilizacije kao labirinta u kojem su nagomilani spisi, knjige, predmeti, slike, sjećanja, tragovi povijest. Otisci. Ali ne kao mrlje, nego kao udubine stopala u snijegu ili gradovi od pijeska.

Nestrpljiv, neletač.

N. N.

*

Vidim te kako pogibaš glavu,
komadić vrata čini se gol i naježen.
U tebi istodobno šušti trska Kambodže,
i vrele travke Zvornika.
Dotičem te ne dotičući,
da ti sjena ne potamni,
da se ne zagrcneš ranjivošću.

Noli me tangere,

kao u doba kuge, kao u doba Krista.

*

Odlasci se uvijek preruše u nešto drugo.

Smrt se samo zove smrt,

inače je igralište, dijete, hod kroz drvored.

Bezglasno vođenje ljubavi

ili kada opaziš da se voda u vazi

odjednom malo smanjila.

Sve ono čemu ne znamo korijenje.

Kao kada moj maltezer, shvativši da je u igri bio pregrub (jer tobože glasno zajaučem), kao munjom opržen skoči pa mi liže obraze, usta, uho. Nitko ga tome nije učio.

Psi znaju čime se anestezira bol.

Ljudi znaju čime se.

*

I uvijek neke cipele, kolosijek, hod.

Paralelne tračnice, (ne)smisao.

Galerije susreta, galerije bojišta.

Katakombe kod Palerma, odijeljenih soba.

Djeca, žene, suci, svećenici.

Prostorije smrti sukladne su prostorijama života.

Mumificirani ritam hijerarhije.

*

„Ti bi da se dogodilo,

samo ono što se dogodilo“,

odjekuje pjesma, kao prazan grob.

Pa se pretvaraš da ne čuješ, inatiš se i prkosiš,

ritmom slijepog vjetra

u gluhoj pužnici.

Omamljen, kao miš u skladištu pred svitanje.

Kao zvižduk pred revoluciju.

PAHULJA, ZAKLJUČANOST

Čudno je kako uz sva brojna natjecanja kojima smo okruženi – za najljepše, najveće, najbrže – ne postoji i natjecanje u najljepšem stihu, ili riječi.

„I cijeli svijet je naša zaključana kuća / i prazan.“

Da kojim slučajem takva olimpijada postoji, taj, baš taj bih stih Ivančice Đerić prijavila da se natječe.

Dakako, bila bi to teška odluka, i zahtijevala bi da se zaborave sva ona grotla što su garila usne u danima čitateljskih groznica, zahtijevala bi zaborav i nijemost, mirnu površinu jezera.

Udah. Izdah. Otpuhnut stih, kao zrak.

Nabrekla pluća.

Zaključana kuća.

Zaključan život.

*

Pjesnik Ka u romanu *Snijeg* Orhana Pamuka u tri dana ispisuje cijelu zbirku pjesama. Možda je to zbog povratka u Kars nakon višegodišnjeg izbivanja iz Turske, možda zbog Svile, nikad zaboravljene prijateljice iz mladosti, a možda jednostavno zbog snijega koji tih dana nesmiljeno pada.

Bijelo nije boja, bijelo je bezglasen vapaj krvnika kojim moli da se drugi put rodi.

*

Grenland je najveći otok na svijetu i njegovih 81% površine prekriveno je ledom. Na Grenlandu živi svega 60-ak tisuća ljudi. Grenlandani su potomci Inuita. Inuit na eskimskom znači čovjek... Možda je i to razlog zašto im sunce ne zalazi?

Polarni dan.

Apsorbirano svjetlo planeta.

Na šahovskoj ploči ostali su samo crni kvadrati, kažeš.

*

SNIJEG

„Kruto stanje vodenih čestica pri njihovu padu, prolasku ili uzdizanju kroz atmosferu. Divne šestokrake zvjezdice. Svaka od kristalnih čestica dobiva samo sebi svojstven šesterokutan oblik. Još od najdavnijih vremena, tajne snijega pobuđivale su čovjekovo divljenje i zanimanje. Godine 1555. svećenik Olaus Magnus iz grada Upsale u Švedskoj prvi je zaključio da svaka pahulja poprima oblik jedinstvenog šesterokuta. I kao što se na crtežu vidi...”

Ka čita, opčinjen.

RAZUM.

MAŠTA.

PAMĆENJE.

Krakovi njegove pahulje.

Zamišljam da je stavljam na dlan, vidim kako joj srce svjetluca.

Mjesto gdje nema Alaha. Mjesto gdje svijet prestaje.

Ili počinje.

„Dok smo vješali Saddama

Isus je samo sjedio

Čak nije ni kapuljaču nosio“

(Darko Cvijetić, *Ponovimo. Tako. Ukočimo se*)

*

Moj pas laje na injem odjeven grad, zbunjuje ga nepoznato.

On laje, ja se smijem.

Koga mesom stvaraš, načinjaš ga nebom, pišeš.

Podvlačim, kao da razumijem. Pa samo dalje slušam, kako usne teksta dišu.

TELEIDOSKOP

Malo toga je u prirodi okruglo.

Mjesec. Sunce. God.

Svijetlosivi kamen s Palagruže koji ponekad uzmem u dlan, ne vjerujući da je stvaran.
Pravilna okruglost nalik je iluziji.

Kao i u riječima.

Tama, zaumnost, san.

Sam. I samost.

*

„...nije bijeg, nego najviša sloboda, izdržati samotnost“, piše Martin Heidegger u pismu
Ernstu Jüngeru 1949.

Krug ima jedno središte. Kao i pahulja, metak, plod.

Mrak nema središta.

Kao ni djetinjstvo, ili igra.

*

Imala je šest godina, kada je nesretno stradala, kažeš. Sada bi imala trideset. Nitko je se ne
sjeća.

Od paradoksa raskrvaren jezik, sam sebe izgovara.

Kraste, pa šutnja koja iz njih diše.

Slušam je kao što se sluša grlicu, u posteljama djetinjstva.

Sav si od stakla,

sav si od stakla,

sav si od ssssssss.

I staklo diše, zbiljom se nadima.

*

Kažu danas na radiju da su u Muzeju iluzija u Zadru postavili Muzej realnosti, kao muzej unutar muzeja.

Pomoću virtualne stvarnosti, holograma, optičkih iluzija i interaktivnih instalacija stvarnost najugroženije djece postaje dio svakodnevice za posjetitelje. Najatraktivniji eksponati: doživjeti izbjeglički kamp na Bliskom istoku kroz dječji pogled, doživjeti osjećaj veličine patuljka, doživjeti osjećaj potresa. Muzej će biti otvoren od 14. do 18. prosinca.

Stvarnost u stvarnosti.

Blagdansko lice grada.

Staklo.

*

Teleidoskop je vrsta kaleidoskopa koji je izmislio škotski znanstvenik David Brewster (1781. - 1868.). Na svom kraju, umjesto komorice s perlama i kuglicama, ima konveksnu leću koja baca izokrenutu sliku predmeta prema kojem se teleidoskop uperi. Ogledala u njegovoj unutrašnjosti, kao i kod svakog kaleidoskopa, umnogostručuju sliku - ona postavljena na 45° osam puta, na 60° šest puta, a na 90° četiri puta. Kako se cijev teleidoskopa rotira, objekti u njoj se miješaju i stvaraju različite vizualne oblike.

Kalos u grčkom znači *lijepo*, *eidos* znači *oblik*, a *skoepo* znači *gledam*, *promatram*. Riječ *teleidoskop* amalgam je riječi *teleskop* (grč. *tele* = daleko) i riječi *kaleidoskop*.

Ljepota, za jedno oko.

Kiklopost svijeta.

Daljina. Koja je blizu.

*

Volio bih u jednom čitanju objediniti sve verzije svoje pjesme, no to je nemoguće, kaže pjesnik.

*

Trogodišnji Ajlan na turskoj obali, s obrazima u pijesku i dlanovima prema nebu. Jedina poznata verzija.

I more je okruglo, kao i nebo.

*

Josip je staklopuhač. Izrađuje staklene kuglice za božićna drvca. „Klasična staklena kuglica nastaje puhanjem u zagrijano staklo dok se neki drugi oblici dobivaju stavljanjem u kalup. Također se ugrije staklo do taljenja i tada se to staklo stavlja u kalup i ispuše se te se dobiju oblici poput Djeda Božićnjaka, zvjezdica, češera, srca...” S vremenom se pojavila želja kupaca za pisanjem osobnih imena i tada je počeo izrađivati i osobne kuglice, objašnjava Josip. Objašnjava Djed Mraz.

Krug u krugu, blještava okruglost mraka.

*

Svatko sam dodiruje zidove svoje samice, kažeš.

Okruglim glasom, kao da upuhuješ zrak u vruće staklo.

*

Nema događaja izvan jezika, misli Heidegger. Kada je događaj pre-dat kroz jezik, odjekuje svijet.

Staklo, teleidoskop.

Neutješiva samoća zjenice.

A odjekuje svijet.

KOŽE, OPNE

Trenutak je najljepši kada se pomisli. Ozbiljenje ga lišava besmrtnosti. Kazalište se jedino tome odupire, tvrdoglaveći se repetitivnošću samorađanja. Uvijek iznova amnestira sebe, od sebe. Sada. Sada. Sada. Sada.

*

Između dva treptaja oka, između brzog i sporog ogledala, također je moguće živjeti.

Prema kršćanskim izvorima o hazarskom pitanju, Ateh je bila hazarska princeza koja je noću na svakom kapku nosila ispisano po jedno slovo iz zabranjene hazarske abecede u kojoj svako slovo ubija čim se pročita. Ta su joj slova po kopcima ispisivali slijepi, a ujutro prije umivanja njezine bi dvorke žmirile. Ateh svaki dan određeno vrijeme glumi život svoje majke, koji je naučila kao neku kazališnu ulogu – glumi ga u najrazličitijim trenucima, čak i onim ljubavničkim. Opljačkana od svoje majke, kao i ova od svoje. „Ako me ko sad upita čemu toliko glume, odgovoriću: pokušavam da rodim sebe još jednom, ali na bolji način...“, prenosi Pavić, u *Hazarskom rečniku*.

*

Na Facebooku, apeli za spas djece u Alepu. Kada čujem Alep, pomislim na Aleph.

Sada. Sada. Sada. Sada.

*

„Rafalski razmak među mecima

Kiša i drugi stidni dijelovi neba.“

U razmacima, tišina.

Pa opet trotočje od metaka, i to je sve.

*

Nekoliko sekundi po buđenju, mozak se privikava, uključuje u svijet.

Ni tko, ni gdje, ni zašto.

Nekoliko sekundi, ili možda stotinki po buđenju, čovjek je ameba u čaši mraka.

U onome na što prvo pomisliš, u tom žmaku svjetla, osjećaš nebo koje te slijedi – pognuto je i sklupčano, da te ne uplaši.

*

Koža je najveći čovjekov organ. Kod odraslog čovjeka teška je oko 2,7 kg, skoro duplo više nego mozak. Svakih 40 minuta čovjeku odumre oko 40 milijuna stanica kože.

Razmravljen. Pa iznova sastavljan.

Koža je rana, i ono oko rane.

Biti zagrljen, bez kože.

Jedan hazarski poslanik na svojim je leđima imao ispisanu cijelu hazarsku povijest, no tada ga koža, ispisana poviješću, počela strahovito svrbjeti. „Taj je svrab bio nepodnošljiv i on je preminuo s olakšanjem i srećan što će najzad biti čist od istorije“, piše Pavić.

Bez kože, ubačen u čistu ranjivost.

*

U vrijeme erupcije u Pompejima je živjelo oko 20 000 ljudi. Dana 24. kolovoza 79. godine, oko 12 sati, čep od stvrdnute lave na krateru vulkana rasprsnuo se uslijed pritiska i eksplozija je izbacila stup vulkanskog materijala visok oko 20 kilometara. Nakon toga slijedio je pljusak maloga kamenja, pa vulkanskoga pepela koji je zatrpavao sve u radijusu

od 70 kilometara. Pompeji i Oplontis zatrpani su u samo nekoliko sati, dok je Herkulanej zatrpan slojem blata debljine 20 metara.

Koža od pepela, tijelo od gline.

Misli nedomišljene.

Haptika ili haptologija, znanost o dodiru.

„Mogu zatvoriti oči, mogu začepiti uši, mogu prstima stisnuti nos i udisati na usta pa tako potisnuti i čulo njuha, ali ne mogu, ni na koji način ne mogu, rekao bi Epštejn, oderati kožu s vlastitoga tijela. (...) Kad govorimo, razlikujem svoj i tvoj glas, ne mogu biti tvoj glas. Kad se slušamo, čujemo razlike između sebe, čujemo jedan drugoga. U svim odnosima spoznavanja i komunikacije postavljamo se kao dva odvojena subjekta, koliko često (i neželjeno i ne-svjesno) u hijerarhiziranim odnosima subjekta i objekta.

I znam da ne mogu govoriti drugim glasom, i ne mogu vidjeti drugim očima, nego svojima vlastitim, ali u dodiru kože, ne mogu nas razdvojiti.“ (Andrea Zlata, *Rječnik tijela*)

Noli me tangere.

Kao u doba kuge, kao u doba Krista.

*

Jer vidiš opožarenu stranu Itake.

Jer misliš o labirintu koji je ostao bez Arijadne, više nego o Arijadinu izlasku.

Jer osjećaš kako drhti drška sjekire koja se nadvija nad vrat, možda baš istim ritmom kao i vrat.

Jer su ti oči vrele, pred vatrometom svijeta. Pa ih uranjaš u snijeg, svakog ranog jutra.

Zato, eto.

*

Iako se vjerovalo da princeza Ateh ne može umrijeti, postoji jedan zapis o njezinoj smrti.

„Da je razonode, poslužitelji su doneli princezi jednoga dana dva ogledala. Nisu se mnogo razlikovala od ostalih hazarskih ogledala. Oba su bila načinjena od uglačane soli, ali jedno od njih je bilo brzo a drugo sporo ogledalo. Što god je ono brzo uzimalo odslikavajući svet kao predujam od budućnosti, drugo, ono sporo, vraćalo je i namirivalo dug prvog, jer je u odnosu na sadašnjost kasnilo tačno onoliko koliko je ono prvo žurilo. Kada su pred princezu Ateh izneli ogledala, ona je još bila u postelji i s njenih kapaka nisu umivanjem bila uklonjena slova. U ogledalima videla je sebe sklopljenih kapaka i odmah je umrla. Nestala je između dva trena očiju ili, tačnije rečeno, prvi put je pročitala na svojim kpcima ispisana slova koja ubijaju, pošto je u prethodnom i potonjem trenutku trepnula i ogledala su to prenela. Umrla je usmrćena istodobno slovima iz prošlosti i iz budućnosti.“

A između dva trena očiju, također je moguće živjeti.

ELIPSE

Jedan od dragih mi književnika, Dževad Karahasan, svoje tekstove oblikuje kao pripovjedne elipse. Nedavno sam pisala o tome. O elipsi određenoj dvama središtima kao simbolu rascijepljene prirode čovjeka, želje da bude ja i ne-ja, istodobno. Svijet je raspolučen, u tome čuči njegov užitak, i njegova rana.

Dodirni me bez dodira.

Tako da te utoplim u sebi, a da iz sebe ne izađeš.

*

Čitam te unatrag, klupkam,

načinom mačke.

Još samo malo, i ugledat ću zametnuti početak.

Kao kad konac hvataš prstima, pa mu kroz ušicu igle provučeš kraj.

No srce ti odjednom zavibrira,

mi zavibrira,

i slova se opet okreću naglavačke.

Papir i dalje pulsira pod prstima.

*

„Dvije u njemu krvi, jasno razdvojene“, pišeš.

Njegova je krv pola njezine,

njezina je, cijela, pola njegove,

četrvtina nečije.

Ima i onih krvi što su od osmina sastavljene,
pitat ću starog Mendela, išlo mi je to u gimnaziji.

*

Na samom kraju Pamukova romana *Kafamda bir tuhaflik (Čudan osjećaj u meni)*, Mevlut, nakon četrdeset i tri godine života u Istanbulu, shvaća da su on i Istanbul ustvari isto, da je ovaj svijet samo neki drugi svijet sakriven u njemu. Da mu je grad desetljećima upućivao znakove i riječi. Pa mu odlučuje odgovoriti, u zadnjoj rečenici romana, spoznajom do koje je došao u svom petom desetljeću, kada mu se počeo javljati strah koji u mladosti nije osjećao – da će uzalud proživjeti život i biti zaboravljen.

*

Danas mi se, s drugog kraja svijeta, javio netko za koga već dugo nisam znala je li uopće živ. Poslao je pjesmu Nazima Hikmeta.

*

Mevlut je u Istanbul došao 1969., iz jednog sela kod Konije, da bi se pridružio ocu u gradu, u uličnoj prodaji kiselog mlijeka. Kasnije je na ulicama Istanbula počeo prodavati bozu, u večernjim satima, i tom je poslu ostao vjeran više od četiri desetljeća.

Ulični prodavač boze.

Ekshumator pitke vode.

I kapima se može pisati.

*

Moja prijateljica Sarajka piše: „1472 dana, 1472 noći sam živjela u opkoljenom Sarajevu. Znam zvuke projektila kalašnjikova, PAM-a, PAT-a, VBR-a, tenka, minobacača, avionske bombe.... Nije bilo vode. Nije bilo struje. Nije bilo kinderlade. Nije bilo novih knjiga. Nije bilo novih ploča.

Sve te dane sam se pitala kako izvan neki ljudi žive svoje živote dok dišemo isti, posuđeni, zrak...”

Dok dišemo isti, posuđeni zrak, nebo nam se cijedi niz lice.

*

Zaljubivši se na jednoj svadbi u oči mlade djevojke koju je vidio prvi put, Mevlut joj mjesecima šalje pisma. Napisao je više od stotinu pisama te je na koncu oteo djevojku na njezin pristanak i odveo je u Istanbul. Ipak, zahvaljujući svojevrijednoj intervenciji Mevlutova rođaka koji je pisma dostavljao djevojčinoj starijoj, manje lijepoj sestri, Mevlut je oteo pogrešnu djevojku. Kada je u noći otmice prvi put pogledao u lice svoje voljene, žmarci su mu prošli tijelom. Bile su to druge oči, a ne one kojima je posvetio tisuće stranica.

.....

.....

.....

.

*

Razdaljina promašaja, kažeš.

Milujem te razdaljinom, daljinom ušuškavam.

*

Slučaj ili sudbina, pitanje je koje Mevlut do kraja života nosi u sebi.

Kao proziran oblutak u grlu, kao mraz na kosi.

*

„I love you

like dipping bread into salt and eating
like waking up at night with high fever
and drinking water, with the tap in my mouth
like unwrapping the heavy box from the postman
with no clue what it is
fluttering, happy, doubtful

...

like flying over the sea in a plane for the first time
like something moves inside me
when it gets dark softly in Istanbul

...

like thanking God that we live“

*

S Rajihom, otetom djevojkom, bio je sretniji nego ikad u životu.

Ipak, Samiha je i dalje bila ona kojoj je pisao pisma. Samo je sada, kada bi mislio na njih, imao pred očima Rajihu.

Je li važnija ‘namjera srca’ ili ‘namjera jezika’, pita se Pamuk.

Dva repa,

kao zmije u ljubavnom čvoru.

*

Nazim Hikmet, smatran prvim modernim turskim pjesnikom, bio je poznat i kao 'romantični komunist', 'romantični revolucionar'. Odrastao je u Istanbulu, no velik dio života zbog svojih lijevih političkih ideja proveo je u zatvorima te u egzilu u Rusiji. Umro je u Moskvi, 1963.

The day before tomorrow, engleski je naslov jedne od njegovih zbirki.

*

U anđelu ne može biti noć, sjetiš se.

Pa okrećeš glavu na drugu stranu jutra, i puštaš da ti pluća samo dopola potamne.

*

kao nizozemski polder raskomadani krvotok

dva jezika i dva srca

kapilarno zakrčen svijet

hihoće se

hihoće

u zakrivljenim stranama ogledala

emet

met

*

The day before tomorrow.

*

„A taj osjećaj nije ništa drugo nego nepovjerenje u vlastiti život, strah da ćemo ga uzalud

potratiti.“ (Andrijana Kos-Lajtman, *Istanbul kao sudbina i forma spoznaje*)

KRPICE

„Oduvijek sam donio britvu oduvijek nasip“, piše mladi pjesnik.

Oduvijek nasip.

Nasip je zasip sebe, stanicama koje su otpale. Zemunica što se utrobljuje svjetlinom, pred naletom svijeta.

Jer jutro se uvijek jednako drobi. Tada, tih kobaltnih godina 90-ih, kao i danas.

Nebo se uvijek jednako okrpkuje. Samo zemlja pod cipelama škripi drugačije, drugim se jaukom raspucava.

Oškripljena tišina, prigušena zora pošćropljena plavom maglom.

Hranim te kao pticu, govorio bi.

No, ja sam kruh oduvijek pretvarala u nasip, u utvrdu. Još ranije, mnogo ranije... Da bi se moglo disati, kad nebo previše okrupni.

Mršav sam od snova, kaže Konstantin Filozof u jednom romanu.

*

„Ti si pahulja“, kaže mi, i u glasu joj nazirem opijajuće svjetlo objektiva.

Pa se pravim nevješćom, jer strašno je na zimi biti gol. Mrzno je biti pahulja na šalu.

Kao što sam i kolegi za rućkom rekla da zaklopi knjigu preda mnom, jer stih razodijeva. Nagost je ugodna, ali onda kada kontekst sam sebe udavi, kada namjera išćezne.

Kao kod spomenika djevojke u Bihaću, uz Unu.

Ona je zaboravila na svoj nagost, prosanjala je odavno.

*

Znaš li da si i s 22 pisao o plastičnim pištoljima kao i 22 godine kasnije? I o krvi boje višnje kojom su napunjeni?

U nekom drugom životu, prije rata.

*

Bog je udovica, pišeš...

Samo u kajkavskom, imenica Bog ima umanjenicu, kaže moj kolega lingvist. Ni u jednom drugom jeziku.

*

Tomaž Šalamun: „Ovce mi padaju od mraza, na hrbet, / blejajo s svojimi mlečnimi krik, na hrbtu.“

Jesam li fašist ako kažem da sam fašist, ako kriknem krvavim grlom u snijeg (pa vam uspavanost britvom ozvučim) ili sam fašist ako šutim, i dopustim da me led udavi?

*

Postojimo i koji ne starimo.

Nikada nisam bila dijete, piše Irena Vrkljan o sebi, o Marini pišući.

Nikad nisi bio dijete, mislim, kada te čitam.

Kao ni ona zamišljena djevojčica na čestitki koju mi je moj deda, imenjak, poslao za drugi rođendan, a ja sam još dugo mislila da sam to ja. Ista smeđa kosa, isto okruglo lice, udubljen pogled. Čestitku još uvijek čuvam, dede već dugo nema. Ne znam je li ikada bio dijete, ali znam da je upoznao vodu onda kada je danima stajao u hladnoj Dravi, skupa s odraslim muškarcima, čekajući zlato. Imao je 12 godina, i vratio se kući izmoren, omršavio do kostiju.

Tata kaže da dedina majka, koja je uskoro nakon toga umrla, nakon što ga takvoga ugledala, nikada nije oprostila mužu što ga je poveo. Čovek, čovek, kaj si to detetu napravil, govorila je.

Mršavi od snova, Filozofe.

Djeca i starci, pod istom kožom.

Od snova, od bolova, od krijesa.

*

Između kobaltnih 90-ih i danas, smežurane krpice neba i tuneli od gline.

Ozvjezdano nebo u kvadratima leprša zrakom, dotakne travu, pa iščezne.

Ostaju mokri tragovi, pa opet geometrija plavog koju potom zatrpava vagon vlažne zemlje. Nasipi rastu. Iskopine drhte.

Budi moja razdrobljena crnica, gruda što se zakotrljala niz padinu, sve manja.

NE(IS)KAZIVOSTI

Uočavam, sve se ukorjenjuje u Rilkeu. Wenders ga čitao danonoćno, Šalamun, Cvijetić...

Crnohumusni

gomolj

poezije.

Samoća s neba što pada po gradovima.

Dok se sa slova mrvi crnica, lijepi za prste koji okreću stranice.

*

A Dictionary of Angels Gustava Davidsona uključuje i pale anđele.

Symphony of Thoughts uključuje i glasne i tihe misli, kao i one koje će tek biti pomišljene.

Muzika je verbalnost plodne vode, ditiramb mraka u krvavoj utrobi – šaptanje i vrisak istodobno, opomena i himna stabala koja nas dočekuju.

Zašto onda kada ste beskrajno tužni, i kada se povjerite nekome, nikada niste zadovoljni – ni tuđom, ni svojom reakcijom – pita profesor Pobrić studente. Ono što je unutarne, naše je samo dok šutimo, tumači.

A ti ne kažeš samoća, nego samoćenje. I još si samiji.

*

Probudim se s mišlju da kasnim.

A onda shvatim, taj razmak već je negdje koraknut.

I bude mi drago i žao da me ne čeka nitko.

To java kasni, za cijeli mrak.

Kao što rascrnjeni prozori nisu jutro, nego nečije oči nataložene u meni.

Zjena natakuta na zjenu, i još, i još, u zavojnici svitanja.

Ili imaš svijet, ili svijet ima tebe.

Tama u zjenici sunca, kaže filozof.

A glasnice su paran organ i titraju.

Osjećam, taj glas je samo napola moj. Na drugoj se glasnici njiše strah.

Pa uzima daleke riječi, u usta mi ukrjetkuje ptice koje ne poznajem.

Dok zračna struja ponovno ne omekša kao ulje, i dok se slova ne vrate iz zaklona bujnih krošnji.

Vid ima žutu pjegu. Sluh ima prašumu zvuka, krhku ideju neosamljenosti.

Zato radost klikće, rasperjava se na granama, oprotjećuje.

Zato je tuga šišmiš razapet u mračnom grlu, vlažno pazuho tame.

Samo mu srce čuješ u mraku, samo si srce čuješ u grlu.

Ključne točke svijeta ne mogu se izreći, sebe ti ne mogu kliknuti.

Kao ni hrbat knjige, trotočje na kraju rečenice, ili dijete koje mi maše iz prošlosti.

Samo se naslikaju u *offu*, kao žive sjene.

Ne misliš valjda da patnji još treba zvuk.

Kao i onima s obje strane snajpera.

Kao i lutki azilanta što je gorjela u nekom primorskom gradu ovoga mesopusta.

*

U okolini Cazina postoji narodna pjesma koju nitko ne razumije, a mnogi je pjevaju:

„Glaj cinge

još kad dušim mire

il mare

ingešpile mamografski cec

inci cinci

vojno cinci

pere stepe vojno

jegerent

oj turbete turbe ruže

traj lamahal

traj no na na“

Pomiješani jezici, kao zastori preko neba.

Između zemlje i vjetra samo labirint muzike, i anđeoski znoj.

*

Nedostaje mi pripovijedanje i oni koji znaju pripovijedati, kažem svojim prijateljima u Bosni, tog prvog Badnjaka koji nisam provela kod kuće.

Slušanje ti nedostaje, kažu.

*

Trebam li sada odustati, pita se Homer, duh u knjižnici, u Wendersovu filmu. Ako odustanem, čovječanstvo će izgubiti svoga pripovjedača. A ako izgubi pripovjedača, izgubit

će svoje djetinjstvo.

*

„The Far East. The Great North. The Wild West. The Great Bear Lake. Tristan da Cunha. The Mississippi Delta. Stromboli. The old houses of Charlottenburg. Albert Camus. The morning light. The child's eyes. The swim in the waterfall. The spots of the first drops of rain. The sun. The bread and wine. Hopping. Easter. The veins of leaves. The blowing grass. The color of stones. The pebbles on the stream's bed. The white tablecloth outdoors. The dream of the house in the house. The dear one asleep in the next room. The peaceful Sundays. The horizon...”

Smrad benzina. A osjetilo sluha zadnje otkazuje.

*

Umrijeti u snu znači lišiti sebe misli o smrti, a time i same smrti. Dodirnuti smrt u smrti, ući u san koji nikada ne završava.

The dream of the house in the house.

Ali kako napustiti vrisak svoga beznada koji nije stigao biti vrisnut?

U čije ga grlo pohraniti, zauvijek?

SPOKOJ

Ako svijet zamislimo slikom, spokoj bi bila ona točka u kojoj ti se skuplja pogled kada stojiš pred platnom kojemu se diviš. Ravnoteža, mjesto gdje je sve moguće.

Svaki čovjek ima takvu točku, i svaki tekst. U romanu *Auron* Jasna Horvat naziva je *pupak teksta* i označava preklapanjem crne i bijele plohe papira. Volim tu sintagmu. Pupak teksta, kao pupak svijeta, kao pupak pjesme.

*

Nekako sam spokojna ovih dana, govorim. I osjetim kako se radost razlijeva trbuhom, kao iskipjelo mlijeko, napokon.

*

Na Pedagoškom fakultetu u Bihaću pita me voditeljica tribine što to ima u autobiografskom diskursu, zašto se piše uvijek i oduvijek?

Zato što nam daje iluziju da se tičemo univerzuma, odgovaram. Oblikujemo sebe u vremenu, udahnujemo formu u vlastito postojanje, potkupljujemo se smislom.

A ti, negdje, pišeš o svedjednosti.

I o tome da je samo jedna tišina na svijetu.

*

„Postoji taj jedan trenutak

Samo jedan u noći

Kad na samo jednoj raskrsnici

Stoji samo jedan automobil

Jedan vozač propušta

Samo jednog pješaka

U tom jednom

Jedinom *sretnom* trenutku“ (Ramiz Huremagić, *Heidegger na pješačkom prelazu*)

I Saramagov Prvi slijepac oslijepio je na semaforu, u jednom jedinom crvenom trenutku.

*

Ako dugo gledaš u crnu plohu, nakon nekog vremena učinit će ti se da je u njezinom središtu bijeli krug.

Ako dovoljno dugo gledaš u svijetle podloge kontekstualizirane difuznim raspršenjem svjetla, učinit će ti se bijelima. Tako se, recimo, haljina žene na Monetovoj slici *Žena sa suncobranom* čini bijelom, iako je zapravo naslikana plavim tonovima.

Ako nosiš pukotinu u sebi, svjetlost će u tebi lijepiti vitraj, i to će ponekad boljeti.

*

Žarnica cigarete u polutami, točka samosti nakon tjelesne strasti.

Mislim na taj crveni krug, u kojem se vreline očiju stapa s prazninom ponora.

Svi znamo – ako iznenada staviš ruku pod ledeni mlaz, može ti se učiniti vrelinom, i obrnuto.

Voljela bih biti pogled koji ti može obuhvatiti oči, grenlandsko-vrele oči, samo tada.

*

U romanu Kristiana Novaka *Ciganin, ali najljepši* Nuzat je mosulski izbjeglica. Onaj koji za sebe kaže da već dugo ne bira između sreće i nesreće, nego između nesreće i ničega. Ponavlja riječ „tafakek“. „Raspalo se“. Oboje se raspalo – slika mjesta odakle je pošao i slika mjesta kamo je krenuo. Čovjek nije izgubljen kada ima barem jednu, kaže.

Izbjegništvo je antonim za spokoj.

Čovjek je sinonim za dužinu. Ako nije omeđen točkama, postaje pravac, zmija, put.

Blatna bujica, ili trag soli koji ostaje među brdima.

„Brda su valovi zemlje“, kaže Novak.

A Nuzat još kaže da mu je brat umro na putu, u bijegu, prije nego je naučio i jednu riječ.

„Umro je a da nije znao ni jednu riječ“, izgovara onako kako govore oni koji više nemaju što izgubiti.

I još kaže da grobari ne vole dječje sanduke, jer se nose na ramenu pa je teško pronaći ravnotežu.

A od spokoja do pokoja samo je jedno slovo. Jedna točka.

*

Jedini dio našega tijela koji ne stari, jesu oči. Svjetlost ne poznaje vrijeme, samo stakleninu koju lomi. Uvijek isto, kao što zrake rujanskog sunca lome bobicu grožđa. Utapaju je i cijepaju sobom, kao da je zadnji put.

Zato ponekad srećemo starce s dječjim očima, zato neka djeca imaju oči umirovljenika. Jer grobovi su uvijek u očima – rupe kroz koje upada svijet kada se urušava.

*

Grenlandsko-vrele oči, samo tada. Kao užareni pupoljci cigarete.

*

Pupak svijeta veže se uz Delfe u Grčkoj. Bili su poštovani jer se vjerovalo da se tamo nalazi kamen *omphalos* koji predstavlja centar, pupak svijeta. U antička vremena to je bilo prebivalište delfske Sibile, proročice posvećene bogu Apolonu. A na Apolonovu hramu je pisalo: „Upoznaj samoga sebe, upoznat ćeš cijeli svijet.“

Zato pišemo o sebi, omamljujemo se mislju da je moguće uhvatiti zrno u koje smo posađeni.

*

„Ali mjesto kamo sam želio stići, na početku... samo torbe na tlu, noć, dugačak zagrljaj, moja čista košulja. Ostatak svijeta će već proklijati iz tih detalja, mislio sam“, govori Nuzat.

Ali svijet ponekad ne proklij.

*

U romanu Venka Andonovskoga *Pupak svijeta* (*Papokot na svetot*) pupak svijeta je slovo. Žena-slovo. Pisala sam o tom romanu, i govorila o njemu na konferenciju u Ohridu 2013. Shema koju sam nacrtala izgledala je ovako:

Bio je zadnji dan rujna i kupala sam se u ohridskom jezeru. Miris te ohridske vode nikada neću zaboraviti. Širio se iz točke u kojoj se ljeto sljubljuje s jeseni, plavo sa zelenim.

Stopljeni do neprepoznatljivosti, usedefljeni u biserovoj zjeni.

*

I onda ta slika koja mi se povremeno vraća.

Sjediš pognute glave, mršavog tijela kakvo već imaju ptice.

Gledam ti vrat, to mjesto na vratu. Mali goli krug, hladan i vreo istodobno.

Osjećam kako ti koža drhti, naježenom abecedom kojom pišu i hrabrost i bespomoćnost.

Ne dotičem te, a ne mogu spustiti pogled.

Da ne pomaknem točku, da se ne zagrcnem ranjivošću.

ZABORAV

Prije koju godinu dogodila mi se zanimljiva nastavna situacija – držeći seminarsko izlaganje, jedna je studentica uzgred spomenula Drugi svjetski rat, nadovezujući se na književnu problematiku o kojoj je trenutno govorila. Sasvim spontano, ne znam ni sama iz kojeg razloga – jer teško je racionalno dokučiti zašto bi se nešto toliko opće uopće propitivalo u razgovoru s 20-godišnjacima – u jednom joj trenutku uputim pitanje koje se nekako samo odlomilo: „A kada je bio Drugi svjetski rat?“ Usljedila je duga šutnja puna praznine. Kada ni nakon ponovljenog pitanja – jer za tren pomislih da me nije razumjela ili dobro čula – nisam dobila drugo nego šutnju, do mozga mi se nekako probila misao da djevojka ne zna odgovor. Potpuna nevjerica i bezrječna začuđenost s moje, ukočena smirenost, i nešto što nije bio sram, ali bi možda mogla biti slutnja, naznaka srama, s njezine strane... Pa onda preljev toga nečega neugodnoga na cijelu grupu, koja kao da je preuzela dio crvenila na sebe, svjesna ozbiljnosti trenutka mnogo više od djevojke uhvaćene u neznanju... Ta me situacija toliko dojmila da mi je danima još bila u glavi, a eto, sjećam je se i nakon nekoliko godina. Jer postoji nešto što smatramo da je izvan kategorija znanja i neznanja, nešto što doživljavamo općim i samorazumljivim informacijama koje bi svaka odrasla osoba trebala imati, a kamoli ona visokoobrazovana, a kamoli ona koja, recimo, kao spomenuta studentica, pretendira poučavati druge. Moj početni šok vrlo brzo je zamijenila ljutnja – ne na konkretnu studenticu, nego na sustav koji dopušta da se takve stvari događaju, upakirava ozonske rupe u projekciju vlastite budućnosti.

Ta me pak situacija posljedično podsjetila na jednog prijatelja koji je svojedobno iznio tezu da bi u školama ukinuo bilo kakvo učenje povijesti – kaže, ukinuo bih povijest jer se društvo mora resetirati, krenuti ponovno od nule.

Blagoslov zaborava.

Prokletstvo zaborava.

Crne rupe, koje jedu crne rupe, koje jedu crne rupe... crpe, crpe...

*

„Muslimani vjeruju da je pakao toliko dubok da kamen koji baciš u nj pada sedamdeset

godina prije nego što dođe do dna. Kaže:

- Sada znam zašto sedamdeset godina. To je trajanje ljudskoga života. Nema meni druge nego bježati tako.

Pitam ga koji je to način, kako on to bježi. Zakotrlja mu se preko jezika:

- lillaa al'abad - Zauvijek.“

(K. Novak, *Ciganin, ali najljepši*)

*

Razmišljam što bih ti darovala.
Kad bi se vrijeme moglo razdrobiti u zrnca,
prosula bih ga u svim bojama,
pokupila u mali pješčanik.
Pa ti ga tutnula u dlan, kao jabuku.

*

Danas pravoslavni kršćani slave Božić. Prije trinaest dana, Božić su slavili katolici. Tek u 4. stoljeću, u vrijeme cara Arkadija, proslava Božića odvojena je od Bogojavljenja - uvedeno je da se obilježava 25. prosinca po Gregorijanskom, odnosno, 7. siječnja po Julijanskom kalendaru. Tog istog dana Rimljani su imali praznik „Dies natalis Solis invicti“, dan u kojem se slavilo sunce i njegovo neprestano obnavljanje. Proslava Božića, kažu povijesni izvori, stavljena je na taj dan da bi se potisnulo rimski blagdan.

Zaborav. Je glad. Za novim.

Kao mora, uroborosni krug.

Na *Dnevniku*, HRT prenosi reportažu iz nekog pravoslavnog sela. Polaganje badnjaka, zastiranje domova slamom, tradicionalna jela... Prije trinaest dana bila je reportaža iz katoličkog sela. Polaganje badnjaka, zastiranje domova slamom, tradicionalna jela... Ne, Bogočovjek ne boluje od amnezije, on samo istinski uživa u privilegiji zaborava. Pa se rađa

iznova, u pećini zaumnosti, s većim i manjim razmacima.

*

Imala sam devet godina kada sam prvi put putovala na more. S tetom i tetkom, u radničko odmaralište tetine firme u tadašnjem mjestu Filip i Jakov (današnji Sveti Filip i Jakov), pored Zadra. Bilo je to moje prvo veće odsustvo od kuće, na 10-ak dana, možda i duže. Iako sam bila opijena morem, nakon nekoliko dana obitelj mi je počela nedostajati. Mama. Tata. Sestra. Brat. Pokušavala sam prizvati njihova lica i glasove u sjećanju, no ubrzo, postajalo je sve teže. Neki djelić slike, neki sitni detalj portreta, redovito bi se gubio. Panika zaborava, taj strahotni osjećaj necjelovitosti.

Toga dana, za ručkom na sunčanoj terasi odmarališta, knedla u grlu više nije mogla rasti pa se prelila u suze, suze su prokapale u grah koji se ispred mene crvenio na tanjuru. Rijetke, jer sam ih zadnjim naporom pokušavala zadržati, a teške i krupne kao zrnjevlje po kojem su padale. Teta i dandanas misli da sam plakala zbog graha, da mi se jelo nije svidjelo.

Ljeto, suze u grahu, ono što nedostaje...

Rupe su uvijek s one strane jezika.

*

Milena, junakinja Novakova romana, tragičnim slučajem ostaje bez voljenog bića. Kada u kremi za lice pronalazi otisak njegova prsta, kremu spremi u frižider.

*

Kako da te balzamiram, kada se neprestano vraćaš?

Ni jutro, ni dan.

Samo zaleđene misli što se rimuju,

uvijek iznova.

*

Riječima računaš brzinu „koju mora imati biće (l) da se oslobodi gravitacije drugog (*l)“.

Ajin s indeksom l.

Formula zaborava.

*

Prije godinu-dvije bila sam u bolničkom posjetu jednoj starici. Odjel intenzivne njege, deseci bolesnika, nedostatak kisika... Ili, možda, tek neotpor tijela na miris smrti. Kako bilo, prije nego sam dežurnom bolničaru stigla priopćiti bijelu maglu što mi se odjednom stala podizati u glavi, sruših se i udarih glavom u pod. Prvih nekoliko sekundi nakon buđenja pamtim kao najstrašnije osjećanje. Praznina. Vakuum. Mliječna pjena što je prekrila sve – svaku misao, točku, cijeli svijet.

Ni tko.

Ni zašto.

Ni kada.

Ni kako.

Ni gdje.

Ni ja.

Ni ti.

Ni ime.

Ocean praznog, bez i jednog otočića. Praslika nebitka. Grlo bez krika. Slovo bez oblika. Tko sam, tko sam, tko sam?

A onda, na međi očaja, iz bjeline ipak proklije svijet.

*

„Mi smo vlastito pamćenje,

mi smo zamišljeni muzej nestalnih oblika,

hrpa razbijenih zrcala“ (J. L. Borges)

*

Majka moje majke, Rozalija, boluje od Alzheimerera. „Poznaš me, kak se ja zovem?“, neka su od pitanja koja joj postavljaju članovi obitelji kada joj dolazimo u posjet. A meni se, kada to čujem, svaki put stegne srce i u trenutku zaboravim sve – i kako se zovem, i gdje sam, i što sam toj starici izgubljenih očiju. Jer znam da slijedi tišina, glasna tišina u kojoj se, udruženi i sljubljeni, čuju zvijeri i ptice iz prašume, i ljudski stid.

Gen za Alzheimerera prenosi se po ženskoj liniji.

*

Na katoličkom sprovodu jedan od ključnih trenutaka jest onaj u kojem svećenik poziva sudionike na molitvu za pokojnika, ali i prvoga među okupljenima „koga će Gospodin pozvati k sebi“. Neki dan, stojeći u jednoj takvoj skupini na prozirnoj siječanjskoj hladnoći, pomišljam: Ima li On već sada odabranika, u trenutku kada stojimo ovdje na ledenoj vjetrometini, ili se toga dosjeti naknadno?

Eci, peci, pec. Ples grobljanskih čempresa.

Brojalice se pamte po zvuku, nikada po smislu.

*

Stara kuća bez vodovoda.

Baka, grlica, ‘dugooo spiššš’.

Badnjaci, tatine priče, kazetofon, trake.

Radioaparati Grundig.

Slikovnica na kojoj sam naučila čitati.

Krpice, konci, računanje uz pomoć dugmadi.

Stara krojačka radiona.

Teta, zastava 101, *Palčica*.

Lastavice, prvi dan osnovne, žuta haljina.

Snijeg, promrzle noge, drveni prsti.

Šutnja, krivnja.

Knjige, bicikl, košarka.

Crtanje.

Hladno. Teško. Riječi.

Zebnja.

Biti sam.

Ljeto. Drava. Bol.

Bilježnice, olovke.

Boje, tračnice, muzika.

Otići. Stići.

Vlak.

Grad.

Čekanje.

Bolest. Majka.

Strah.

Biti sam.

Oči.

Ruke.

Grlo.

Lica.

Nedostajanje.

Noge, put, autobus, avion.

Dvoje djece u pustinji.

Vreva višemilijunskog grada.

Zemlja lijepih konja.

Grad u kojem je granica.

Rascijep. Razmak. Rez.

Oči.

Oči.

Oči.

Želje.

Posvuda.

Pješčanik.

*

„...nešto ljupko, prozračno i svijetlo pa ti se prosto plače, iako ne znaš ni šta te boli ni šta si izgubio“ (B. Ćopić, *Bašta sljezove boje*).

*

Paraosjet pijeska, pješčanik.

TRAGOVI

Retke slova izlučuješ, kao pauk vlažnu nit, iznova, uvijek iznova. Vrijeme prestaje biti vrijeme, postaje grafitni trag, olovo, crnilo. Pretvara se u tamni zapis na svježem snijegu, ne vidi mu se početak ni kraj. Samo zakrivljene linije, kako uranjaju i izranjaju iz bjeline. Poput ptičjih tragova u tek napadanom nanosu, poput razbacanih otisaka cipela koji se udaljavaju u različitim pravcima, dodiruju, pa odvajaju. Crna udubina, bijelo ispunjenje, crno stopalo, bijelo brdašce. Pratim tragove, zaneseno, kao da ću raspetljati niti, kao da ću pronaći izgubljeno, razliveno slovo. Pratim, kao da mi ne zebu prsti, i kao da ne znam da taj nogopis ne mogu iščitati. Pa se pretvaram da čitam snijeg, tvoju tintu u njemu. I da mi stopalo biva toplije kada, onako za igru, stanem u tvoju stopu. Drhtim od četveroprstih tragova vrana i zamišljam da su zaboravljena abeceda. Sričem poluglasno, naježena u bjelini – potpuno svjesna svega, bez sna, analfabetna za ptičje krikove.

*

Daktiloskopija je kriminalistička disciplina koja se bavi proučavanjem papilarnih linija na jagodicama i člancima prstiju, dlanovima i stopalima u cilju identifikacije. Neka od svojstava papilarnih linija jesu nepromjenjivost, individualnost i neponovljivost, a njihovi su osnovni oblici luk, oblik zamke i oblik kruga, navode izvori. Daktiloskopija je do danas najuspješnija i najrasprostranjenija znanstvena metoda za utvrđivanje identiteta osoba.

Manje je poznato da je izumitelj daktiloskopije Hvaranin Ivan Vučetić koji je 1884., u dobi od 26 godina, emigrirao u Argentinu gdje je radio u centralnom uredu policije u La Plati. „Radeći na otkrivanju zločina, udaljujući se od tada primjenjivane Bertillionove antropometrijske metode, a polazeći od sličnog eksperimenta britanskog antropologa Galtona, otkrio je neponovljivost svakog otiska i usustavio metodu identifikacije pomoću otiska prsta – daktiloskopiju. Od rujna 1891. povjereno mu je osnivanje ureda za identifikaciju, gdje je osmislio i opremu za uzimanje i arhiviranje otisaka prstiju, te drvenu spravu, tzv. daktilonom s deset otvora za prste lijeve i desne ruke, u koji se umetao osobni karton zvan *ficha*. Iako nije prvi koji je uočio neponovljivost otiska svake jedinice, tek je Vučetić razvio prvi praktički primjenjiv sustav klasifikacije otisaka papilarnih linija.“

Rješenje prvog većeg slučaja u praksi pomoću daktiloskopije pripada upravo Vučetiću. Riječ

je o slučaju Franciske Rojas koja je optužila ljubavnika za ubojstvo svoje dvoje djece.
Usporedbom Franciskinih otisaka s pronađenim krvavim tragovima papilarnih linija na drvenom okviru vrata, Vučetić je utvrdio da su identični.

*

Zagrle li majke sinove, prije nego skupa zarone?

*

Ponekad, jezikom hvatam pahuljice u letu.
Hladan ubod, na granici čujnosti.
Točka utrnuća, paraosjet ugone.
A onda, papilarne linije vode ispare, crvenim porama prisvojene, bezrječno.

*

Konopci s otiskom vrata, tako se zove pjesnička zbirka o kojoj pišem. Prevoditelj je prevodi kao *Hanging ropes with neck stains*. Ne, ne *stains*, bunim se... Vratovi ne ostavljaju mrlje, ostavljaju oblike, otiske, skulpture... Građevine i cijele gradove.
Kao noge u pijesku, kao cipele u snijegu.

*

Snijeg je samo iluzija zaklonjenosti. Opna za miris, pogled i dodir.

A onda, odjednom, žuti trag životinjske mokraće, dekadencija mita o nevinosti. Ni jedno žutilo nije toliko žuto, kao popišano lice snijega. Baš kao kolektivni portret Dorian Gray, unakazuje se pred našim očima. Pa ti dođe da zaplačeš, da okreneš lice, ili da njega, snijeg, kao Dorian sliku, na tavan skloniš.

*

Prema izravnom prijevodu s grčkog, *palimpsest* znači *nanovo ostrugan*. Odatle i latinski naziv *codex rescriptus*. U prošlosti su se stari, prvotni slojevi teksta činili čitljivima uz pomoć različitih kemikalija (tanin), no od toga se odustalo jer se oštećivao rukopis. Danas se primjenjuje fotografija uz pomoć ultraljubičastih zraka.

U Indiji se godišnje dogodi oko tisuću napada kiselinom na djevojke i mlade žene, obično kada odbiju prosca ili iz nekog drugog razloga razljute nasilnog supruga, mladića, oca. Kiselina je u Indiji jeftinija od mlijeka, kažu, i može se nabaviti posvuda. Posljednjih godina ovakvi su napadi porasli i u Iraku i Afganistanu.

Indijka Reshma Quereshi, dvije godine nakon što je preživjela napad kiselinom, dobila je priliku prošetati modnom pistom *New York Fashion Weeka*, u dizajnerskoj haljini. Bilo je to prvi put da je napustila Indiju. „Ovaj će čin pokazati ljudima kako druge ne bi trebali procjenjivati samo na osnovu izgleda, niti suditi knjigu po koricama“, govori. Reshmino je lice unakaženo, ostala je i bez ljevog oka. Kada se nakon napada prvi put pogledala u ogledalu, kaže, pomislila je na samoubojstvo.

Reshma je palimpsest od mesa, Reshma je religijska pjesma ispala iz potrgane knjige nekog neurednog boga.

*

„Baš se veselim što ćemo moja starija sestra i ja rano umrijeti,
i što ćemo iza sebe ostaviti plavo nebo i žive dječake,
i što nitko neće znati plakati crno baršunasto,
jer tako plače samo veliko more.

Veselim se i zato što će svećenici i prijatelji imati puno posla
dok pošalju za nama u nebo sve naše snove i sve pse.
Veselim se što će poslije nas i dalje biti toplih ljudi
i velikih očiju i velikih usta do zvijezda.“

Piše Marija Čudina, o tragovima, o onome što ostaje.

„Pre svega, ja ne znam ni Vašu adresu, baš tako: Vi ste za mene nestvarna, neka vrsta apstrakcije. Tu je predamnom samo mali otisak Vašeg lika i Vaših misli, a nije li i to jedna prisutnost.“

Piše Leonid Šejka, o otiscima, u prvom pismu Mariji.

*

Ti si anonimna jagodica priče, njezina nevidljiva papilarna linija.

Ja sam onaj otvor za prste, san snijega o pticama.

Ti si svoja odsutnost u pjesmi.

Ja sam ono što je čuje da diše, nevjerica.

GRANICE

Kada sam bila dijete, ponekad bismo odlazili u kupovinu u Mađarsku. Približavajući se granici, roditelji bi nas u autu uvijek ušutkivali, i sami ozbiljni, napeti. Taj fenomen granice nikako mi nije bio jasan. Tik prije, kao i netom nakon prelaska mistične linije, gledala bih u drveće pored ceste, u travu, kuće... i tražila nešto, neku sitnicu, detalj, bilo što, nešto što je moguće zapaziti, izdvojiti i reći: gle, trava je po tome i tome različita s ove strane, drveće u Mađarskoj je takvo i takvo... Ništa, međutim, nisam vidjela. Potpuno ista stabla, polja, nebo.

*

U epistolarnoj knjizi *Pismo u pismu* Jasna Horvat, između ostaloga, piše o svom čitanju *Mađarskog hiperiona* Bele Hamvasa. O tome kako ga čita u malim zalogajima, kao posebno ukusnu deliciju koju razvlači po svim osjetilima, dozirano, odmjereno. O tome kako pokušava odrediti mjeru kojom autor usmjerava čitateljevu pažnju upravo tamo kamo je naumio, te ustanovljuje: „Ovu igru gotovo uvijek završavam zaključkom da je Hamvaseva rečenica samo dio one vrijedne množine koju strojevi nikada neće moći zamijeniti, a moguće ju je imenovati – virtuoznost utemeljena na osjećaju za mjeru. Prvi put sam na to pomislila jednog nedjeljnog prijedpodneva gledajući mamu, inače kemičarku, kako prelijeva iz kanistra ulja (kupljenog u Mađarskoj, povoljno) gustu, ljepljivu tekućinu u staklenu bocu. Rastočila je pet litara ulja bez prolivene kapi. Na moje zapitkivanje kako?, kako?, kako?, odgovorila je vrlo jednostavno – otprilike. A ja ni danas, nakon brojnih pokušaja i godina vježbanja nisam u stanju rastočiti mjeru njezina ‘otprilike’, jednako kao što ne uspijevam izmjeriti sklad Hamvaseve misli rastočene u rečenice, težinu poruke nijemog pogleda zaustavljenog u ‘otprilike’ određenoj točki, gustoću namaza boje nanesene ‘otprilike’ na slici koja izmamљуje uzdahe, ili intenzitet ‘otprilike’ puštenog glasa u izvedbi zahtjevne skladbe.“

*

Imala sam šest-sedam godina kada mi je tata objašnjavao razoran utjecaj atomske bombe. Da je to najveće zlo koje je čovječanstvo izmislilo. Da eksplozija liči na gljivu. Da su bili Hirošima i Nagasaki. Pokušala sam zamisliti taj divovski vrganj, no nije mi išlo. Mučile su

me točne razdaljine. Dokle, dokle seže eksplozija? Dokle seže taj razoran, smrtonosti utjecaj? Daleko, rekao je tata. Ali koliko je to *daleko*, gdje je ta granica? Do kraja ulice, pitala sam? Ne, dalje, mnogo dalje, govorio je... Do crkve? Još dalje. Nizala sam pitanja, okupljena oko tih malih razdaljina dječjega svijeta. Ni jedan primjer koji sam rekla, nije bio točan odgovor. Nije bilo dovoljno daleko.

Granice, mjere svijeta.

Ista igra sa starijim bratićem, otprilike u istoj dobi. Bacao je tenisku lopticu, koju sam i sama željela. Pa mi je rekao da će mi je dati, za minutu, i nastavio se igrati. Stojeći pored njega, pojam minute činio mi se sasvim apstraktan, iako sam već znala da ima šezdeset sekundi. No nisam željela glasno brojiti. Šutjela sam u sebi, pokušala odvagnuti vrijeme... Je li gotovo?, pitala sam. Nije još, odgovorio je i nastavio se igrati. Pa sam čekala još malo, a nestrpljenje je raslo... A sada, je li sad prošla minuta? Nije još, rekao je bratić. Gledala sam ga sumnjičavo, u nevjerici. Vrijeme, ta neshvatljiva subjektivnost. I taj vječiti otpor da mu dopustim da se izlije u me, da ga priznam, kao vodu.

*

Pišeš o sjenkama riječi. Zamišljam te kako ih gudalom razdvajaš, sjenke na jednu, meso na drugu stranu. Pa se okrećeš čas na jednu, čas na drugu stranu, i plačeš, jer ne znaš odabrati. I ostavljeni dijelovi plaču, osuđeni na smrt prije nego su se i rodili, osuđeni na odvojenost od tvojih glasnica.

Samo je gudalo mirno, umislilo je da je dirigentski štap za rekvijem.

*

Rađa li se pjesma kad misao oplodi ikru tjeskobe, kad vršak umrtvljenog jezika prekonoćno propupa ili kad joj tijelo, jeguljasto i sluzno, sklizne na papir?

Dotičem li te samo onda kada te kožom dotičem, ili te dotičem i onda kada mi svjetlost pobjegne iz oka pa ti otklizne na vrat, na drhtavi krug te male, imaginarne žudnje? Dotičem li te i onda kada te pišem u sebi – kada filigran utiskujem u slova kao što se tamni rubovi nespokoja utiskuju u ovalno lice svijeta?

*

Jer postoji ta točka u kojoj vid postaje sljepoća, a govor ranjavanje vjetra.

Ugao na kojem počinje večer, kaže Čudina, Marija.

*

Opožaren papir. Rubovi od crne čipke opepeljuju prste. Unutar njih oranice riječi, male i nepravilne. A još dalje, samo bjelina. Voda nemoći, da se više išta kaže.

Pepeo pucketa, strašno sjećanje vatre dolazi u valovima. Kao grč, noćna mora preživjele celuloze.

Iz straha ne nastaje krik. Iz straha nastaje tišina, nemoć da se više išta kaže. Kao što i oko boli kada samo sebe obuhvati pogledom, pa oslijepi od začuđenosti.

*

„Hiperosjetljivost ne potiče od tankosti moje kože, nego od njezine vične odranosti, od blago razmaknutih zavjesa.“

Dok to izgovaraš, tanka opna leda skorila je jezero.

Tanja od opne bjelanjka, od ličinke misli. Tanka da tanja ne može biti.

Gdje prestaje led, a počinje voda, pita se kukac.

Gdje prestaje voda, a počinje led, pita se ribič.

*

Pjesma *Campo di Fiori* Czesława Miłosza iz 1944. prva je pjesnička tematizacija holokausta.

A bunar pakla je dubok, mjeri se kronologijom koraka koje učinimo krenuvši s ove, sunčane strane ulice.

Prije nego nam gudalo zasvira po žicama, odvoji sjenku.

*

Što ostane od riječi kada sve otpadne?

Tuga je praznina koju svojim neprisustvom naseljava onaj tko ti je drag.

Anemija jezika je praznina nakon poklonjene pjesme. Odjek šutnje utjelovljene u drugim očima.

*

„Savršeni svijet postoji, ali nikada dulje od trena“, govori Milena, junakinja *Ciganina*. U istom romanu, bježi se preko granica, zemalja i voda. Na obalama rijeka ostaju fotografije, bjegunci ih radije ostavljaju nego da ih smoče.

Jer čovjek će se valjati u blatu, jesti zemlju i pijesak, zaboraviti kako se zove, odakle je krenuo i kamo ide, samo da bi preživio. Dok ga ne zahvati hropac beznađa, ledeni pokrivač.

Nakon toga, samo još poslovice preživljuju, sazdane od mjedi.

„Čim bomo duže živili, kračiše bumo mrtvi“, tako su govorili u Mileninu, u mome kraju.

*

Kada je Hana Kšiževska bježala iz Poljske, prije nego se domogla granice, pet je sati ležala u ledenoj vodi rezervoara lokomotive. U sebi je odmatala stihove Bronjevskog, samo da ne misli, da prije prođe.

Stradala je daleko od granice. Bezglasno, u trenu, bez stihova da se s njima oprosti.

Ribe su pokupile njezine sunčane pjege što su se razletjele vodom.

RUŠEVINE, TELOMERE

Ni sama ne znam kako mi je i zašto Kapadokija ušla u glavu – nisam poznavala nikoga tko je bio tamo, nitko mi o njoj nije pričao. Jednostavno, toga ljeta 2011. godine znala sam da je moram vidjeti.

Kapadokija. Kapadocija.

‘Zemlja lijepih konja’.

Zaboravljamo stalno, urušavamo se u se, no nju, mislim, neću zaboraviti.

*

Kapadokija je antička pokrajina u unutrašnjosti Male Azije koja obuhvaća prostor između gradova središnje Anatolije: Ačiksaraya, Niğdea, Nevşehir i Kayserija. Radi se o jedinstvenoj geološkoj formaciji koja uključuje nevjerojatna ‘čuda’ prirode kao što su ‘vilinski dimnjaci’ i podzemni gradovi. U prostornom smislu područje drevne Kapadokije približno odgovara današnjoj turskoj pokrajini Nevşehir.

Da ispriopovijedam svoju Kapadokiju, trebala bi mi druga forma. Priča, možda i kraći roman. Bili smo mala grupa, skupljena slučajno: dvoje Hrvata, dvije Turkinje, dvije Poljakinje s djetetom, danska obitelj (roditelji i dvije djevojčice) i vodič, Turčin. Nakon putovanja kombijem preko pola Turske, prvi susret s Kapadokijom susret je s podzemnim gradom Saratlijem. Dojam, dakako, potpuno nesvakidašnji: podzemni hodnici, podzemne prostorije nepravilnih oblika, cijeli jedan svijet pod zemljom nalik divovskom mravinjaku... Zraka ima sasvim dovoljno, ventilacija je odlična, nema prašine. Mustafa, vodič, kaže da nema dokaza da je stanovništvo ikada tu trajno stanovalo – različiti istraživači imaju različita mišljenja, no danas se uglavnom misli da su to bila povremena boravišta. Neke prostorije bile su za ljude, neke za stoku, neke su služile kao svetišta. U takvim podzemnim gradovima skrivali su se prvi kršćani. Danas, kršćana u Turskoj ima svega oko 3–4%.

Kasnije, i sljedećih dana: čudesni oblici, stošci svih veličina, nagiba i formi, s ‘kapama’ i bez ‘kapa’, vulkanske stijene nalik na stvrdnute valove.

Gradovi, crkve, izbljedjele freske.

Život u ruševinama. Žive ruševine.

*

Stari su Grci, piše Kiš u *Grobnici za Borisa Davidovića*, imali zanimljiv običaj, dostojan poštovanja: onima koji su izgorjeli, koje je zatrpala lava, koje su rastrgale divlje zvijeri, uglavnom, svima kojima tijela nisu pronađena, gradili su tzv. kenotafe, prazne grobnice – jer tijelo i nije drugo nego „vatra, voda ili zemlja, a duša je alfa i omega, njoj treba podići svetište“.

*

Obično za nekoga kažemo da se ‘urušio’, ili ‘porušio’, kada ne izgleda dobro.
Urušavanje je uvijek urušavanje sebe, u sebe. Mrvljenje. Tijelo je krto, baš kao i duh.
Tijelo je zemlja, duh je pijesak.
Tijelo ima bore i ožiljke. Duh ima dine i godove.
Pamtimo sami sebe, a prestano se obnavljamo. Pamtimo se kao netko drugi.

*

Jedno krvno zrnce napravi potpuni krug u tijelu za samo 60 sekundi. Svaki dan krv prijeđe 96 540 kilometara kroz tijelo prosječnog čovjeka.

Svaki dan tijelo odrasle osobe proizvede 300 milijardi novih stanica, a stare odumiru.

Čitam kako danas postoji nekoliko teorija o tome zašto umiremo. Među glavnim teorijama jest ona o utjecaju oksidativnih procesa u stanicama, čime se povećava ukupna količina oštećenja koja se više ne mogu u potpunosti popraviti. Pretpostavlja se, međutim, da čak i kad bi se stanice svaki put besprijeckorno dijelile, ne bismo živjeli vječno. Smatra se da ljudska DNK, među brojnim genskim šiframa koje nosi, sadrži i zapis o tome koliko ćemo dugo živjeti. Telomere, tako se zovu područja na završecima kromosoma koje se prilikom diobe stanice svaki put malo skrate – kažu, otprilike kao kad fotokopirni aparat ne preslika zadnji red na stranici. Dok je stanica mlada, to skraćivanje ne utječe na njenu funkciju, ali

nakon mnogo skraćivanja nastaje oštećenje i stanica se naposljetku prestaje dijeliti.
Organizam time stari i sve da i nema bolesti, umro bi zbog prestanka funkcioniranja stanica.

Prazan papir, bez i jednog ispisanog retka. A kopirka i dalje radi, bruji.

*

„I sve se nada / Prirodnoj smrti. / Kao da ona ima poseban osmijeh / Da je toplija / Puno mekša i iskrenija“, piše Cvijetić, na drugom mjestu.

*

Nemoguće je misliti o smrti.

Smrt se čita, piše, govori.

Samo klauni žive vječno, tako se zvala prva priča koju sam napisala, u drugom gimnazije. O smrti. I o majci. I o nekome tko bi mogao biti neka krhkija verzija Mersaulta, iako Camusa tada još nisam čitala. Još dječak, a pogledao je smrti u oči.

Smrt se čita, piše, sanja.

Koliko smrti!

Pod poroznim papirom naziru se ranjene vene, urušavaju se zidovi grobnica, zapuhuje trulež iskopina.

Grobar je onaj tko zakopava mrtve, a ne onaj tko im miješa kosti, kažeš.

Pa naglasiš da je odavno novi vijek, a da su neki ostali u starom, ležeći na odvojenim grobljima.

S njima si.

A ja s tvojim zanosom koji dotiče, s drskošću koja golica, i ruševinama.

*

Stručnjaci su izračunali da je u posljednjih 3 500 godina čovječanstvo živjelo u miru samo 204 godine.

Rat mijenja logiku vremena, prirodan proces starenja.
Djeci ugrađuje telomere staraca, kao u zlokobnoj genskoj bolesti.

*

Elektronička groblja fenomen su najnovijega doba. Točke raspršene internetom koje tinjaju i kada ih vlasnici zaborave, ili umru. Elektroničke adrese, blogovi, profili. Usamljeni, razgolićeni planeti. Otvoreni grobovi.

Sve ima obavezu da nas zaboravi, kažeš.
Pa nosim tu rečenicu još danima, i nemam je hrabrosti izgovoriti.
Izgovorom, riječi otjelovljujemo. A tijelo je istina, i tijelo osjeća.
Šuteći, puštamo da se pretvore u ruševinu. Da obršljane, kao Trnoružičin dvorac.

*

„Grci su imali više naziva za more: hals je sol – more kao tvar; pelagos je pučina – more kao prizor; pontos je more kao prostranstvo ili put; thalassa je opći pojam (nepoznata porijekla, možda kretskoga, mikenskoga?) – more kao iskustvo ili događaj; kolpos su njedra ili okrilje te na prisan način označava dio mora koje je obgrlilo obalu – dragu ili zaljev; latima je morska dubina, draga pjesnicima i samoubojicama. U tekstovima raznih pripovjedača ti se nazivi dodaju jedan drugom tako da, sastavljeni, umnažaju vlastita značenja: tvar-prisutnost, dubina-prostranstvo, put-pučina, prizor-događaj i tako u nedogled, kao što se i sami oblici mora dopunjuju i prelaze jedan u drugi. To odaje izobilje i bogatstvo iskustva koje su stari Heleni stekli živeći uz Mediteran, ploveći njime, slaveći ga i bojeći ga se.“

(Predrag Matvejević, *Meditranski brevijar*)

Jer sve je u svemu. Ljudi, običaji, riječi. Preci, i njihove osobine. Sve ono što smo naslijedili, sve ono što nismo, a mogli smo postati.

Talog na talog. Grob na grob.

U riječi *zagrljaj*, skrivena je riječ *grlo*.

Ne sjećam se kada me zadnji put nešto toliko razveselilo, kao to otkriće.

A sve zbog pjesme.

Riječ na riječ.

Pa osmijeh.

*

„U meni je duša i Aleksandra Makedonskog, i Napoleona, i Shakespearea, i Cezara, i posljednjeg crva“, govore njezina usta u predstavi.

Zapravo, oči govore, a usta tek prenose. Kao u mehaničke lutke, kao u vatrom zahvaćenog pjevača.

*

Ruševine, sinkroniciteti.

Život, u životu, u životu, u životu...

Mise-en-abyme.

*

Postoji ulomak Miroslava Gakića, iz priče *Zeitgeist*, koji vrlo volim: „Ništa ne bih drugi put napravio isto. Uopće ne dvojim da bih bio zatvorski čuvar, neka nitko ne sumnja – bio bih profesionalni vojnik i svaki bi me pogled na usijane čizme dovodio do ushita i ispaljivao bih po volji, o ne sumnjajte u to! Neka mi netko pokaže prstom tko nas dijeli, tko ne misli da bih bio uzor-boem, ujutro marljivo pišući, a popodne vječito pijan, okružen sumnjivim obožavateljima i ispijenim ženama, sve je to od tamnih pića, ali kada jedino ona odvezuju gordijski čvor u grlu.

Bio bih biskup, revolucionar, propalica, uspravan, nježan, okrutan, slan i provjeren kadar, proklet pa opozvan, imao bih ljubavnice, imao bih stanove i vile, živio u kartonskoj kutiji, jer bačve su za elitu, bio bih nepostojani kositretni vojnik, bio bih nešto sasvim drugo nego što sam sada, jer samo tako bih bio bliže punini iskustva za koje sam uopće sposoban. Arete,

arete!“

*

Stajali smo na odmorištu uz cestu, na putu prema Koniji. Nedjelja, sunčano jutro. Možda prvi put, život se činio kao film.

Vratit ću se u Kapadokiju, rekla sam. U Zemlji lijepih konja, ne vidjeh ni jednog konja.

U međuvremenu, želja se urušila. Samo joj obrise nazirem u sebi.

Pa su niknule nove utvrde, razgranale se kao čudno brdo.

I male grane ponekad prokrošnje, pišeš.

Zeitgeist.

Vidjeti te kako se smiješ, baš sada.

TAMNA KLEPSIDRA

U knjizi *Čovjek i smrt* Edgar Morin analizira odnos ljudske vrste prema smrti, pristupajući mu kao antropološkom fenomenu. Iako ne postoji ni jedna grupa, ma kako arhaična ili 'primitivna' bila, koja se ne bavi svojim mrtvima ili koja ih napušta bez sahrane ili druge vrste obreda, zanimljivo je da smrt kao koncept ne postoji u najstarijim vokabularima. O njoj se govori kao o 'snu', 'odlasku', 'putovanju', 'rođenju', 'nezgodi', 'uroku'. Najčešće o svemu tome istodobno.

Jer jezik odrveni, pred prizorima smrti.

Otečen kao od pčelinjih uboda, batrga se, očajan i slijep.

Nijednog uporišta, nijedne grane. Samo tama, tama kaplje iz usta.

Biti s ove, s one strane leda.

Strah.

Tuga.

Beskrajne litote.

*

Morin piše da unutar životinjskih vrsta vlada apsolutan tabu utemeljen zbog zaštite vrste: „Vrana vrani oči ne vadi“. Jedinke iste vrste napadaju jedna drugu samo onda kad se radi o borbi oko ženki, odnosno, o odabiru u korist vrste, ili u najgorem slučaju o borbi oko hrane koje nema dovoljno. Iznimno, događa se i u slučaju kad neke jedinke više nisu potrebne za razmnožavanje, što je slučaj s trutovima.

„Ubojstvo (...) je ljudska danost zato što je čovjek jedina životinja koja ubija pripadnike svoje vrste i kada ga na to ne prisiljava opstanak: ako trag prvog poznatog 'zločina' počinjenog u prapovijesti potječe iz mnogo starijeg razdoblja nego trag prve grobnice, ta bijedna kamenom razbijena lubanja na svoj način svjedoči o postojanju ljudskoga.“

Čovjek je tako jedino biće koje ubija pripadnike svoje vrste izvan sfere nužnosti. Ujedno je i jedino biće koje se užasava smrti, ali i jedino koje se svjesno izlaže smrtnoj opasnosti.

*

Kada pišem, kada čitam o smrti, uvijek na tebe pomislim.

A nisi noć, nego pčela... ono mirisno i tiho zujanje kasnojletne livade koje se javi kada zamislim da ljudske uši imaju kapke i da je pjev damara jedino što doista možemo, trebamo čuti.

*

Navečer, 20. 2. 2017., u mjestu Štrpcu, 35-ogodišnji otac, srednjoškolski profesor, nožem je nasrnuo na svoje sinove blizance, bebe stare 40 dana. Danilu je nož zario blizu srca i dječak je preminuo na putu u bolnicu. Nemanja je s teškim ozljedama zadržan na liječenju. Izvori navode da je muškarac sjeo za stol večerati te pozvao suprugu koja je bila s djecom da mu se pridruži. Nakon što je odgovorila da nije gladna, skočio je, dohvatio nož i nasrnuo na djecu.

Danas, 22. veljače 2017., rođendan je Danila Kiša; da je živ, imao bi 82 godine.

Danas, 22. veljače 2017., mali Danilo iz Štrpca, da je živ, imao bi 42 dana.

*

„Otkuda znamo da život nije smrt, a smrt život“, pitao se Euripid.

*

Jer postoji ključanica tame, stepenice kojima se napušta zima.

Propusnost svijeta, kao kad vjetar digne prašinu ispod riječi.

Od stakla smo, pomislim ponekad, no odakle onda to vrtloženje zraka među rebrima.

I svjetlost, koju ti netko razlije u nutrište.

Treći dan *antesterija* Grci su mrtve puštali iz groblja.

Da hodaju gradom, traže hranu po ulicama, ulaze u kuće.

Na kraju dana, ipak, orilo se tamom: „Odlazite, Karani! Antesterije su gotove!“

Cesta, pa visoki zid. Egzil u mraku.

I miris žive kose u nosnicama, još dugo.

Festival vina je festival cvijeća je festival mrtvih.

Samo kazališne predstave toga dana nisu bile dozvoljene.

Teatar mrtvih žanrovski je neuklopiv, a srce bi ponekad da prestigne ptice, da prorupljuje nebo.

Iza vrata su još jedna vrata, iza vrta vrt.

Poziv na novo otjelovljavanje.

Prozori se otvaraju na dodir krošnje, na prsnuće klorofilnog zametka kojeg boli olistavanje.

Za neke preobrazbe ni riječi ne trebaju, dovoljno je da zastori omlitave i rep vjetra sam pronalazi put kroz međunožje mraka.

A u krletku stane svašta.

I zec i jarebica, osušen drhtaj prošlogodišnje travke i usamljen noćni huk.

Skoreni stihovi na trepavicama koje bi da se podignu, da ne gledaju modrinu iza rešetaka.

I anđele ponekad zaključavaju, pa im krila olepete uzaludnošću, postanu prvo ljujlačka, pa omča.

Na koncu, na vrata viješaju lokote i srca, kao olinjao maskenbal ljubavi, brutalnu parodiju

bjeline.

I onda, ta tuga goluba gušana što mu zaokrugljena kuca pod vratom, oteževa disati.

Ni vrt ne prestaje iza kuće, nego još dalje, preko ceste, samo se izgubi u travi.

Tako i letvice ograde, pravilne i iste, a onda popucaju injem, crvotočinom se opečate.

Ostaju šupljine, gladne zvjerinje oči što zirkaju u oba smjera.

Pa se prepletu struje zime i proljeća, učvore zmijskim zagrljajem, propužu kroz isti vrat.

I bunari se osokole pa bi se natjecali sa zjenicama u zapremini uronjenih tijela.

I s gluhanom bi se natjecali, tetrijebom, za krugove zvuka što ih vrtloži zorom, za utjehu grla i svadbeni pjev.

Ta propusnost svijeta, još jednom.

A kaldrma već poskakuje, predvečerno: „Odlazite, Karani!“

*

Kad je Danilo obolio od raka pluća, piše Cvijetić, to je već po prvom udisaju Samsona znao. „Imao je oblik svega što je ikada napisao.“

*

Anđelinjak je naziv za prostor između dviju varaždinskih palača za koji se vjeruje da upravo u njemu spavaju anđeli (riječ i koncept smislio je slikar Željko Prstec). Stisnuti u vlažnom polumraku, nakapavani kišnicom što se cijedi s pokrajnjeg žlijeba, smrznuti i zgužvani kao anemične laste. Često tamo prolazim i okrznem pogledom mrak što izranja iz kamenog rascijepa. Učini mi se kao trbuh svijeta, čudan i nepravilan. Oblik svega što je ikad napisano.

*

Za vrijeme ratnoga stanja, piše Morin, društvo se okamenjuje, pretvara u jednostanično biće, navlači oklop. Diše onoliko koliko mu treba da bi preživjelo. Uronjen unutar svoje grupe koja je u opasnosti, pojedinac se više ne boji smrti. Postaje hrabar, jer i hrabrost je stvar organizacije. Broj 'heroja' raste, smrti se množe, samoubojstva smanjuju.

*

„Kad si rođen kao ptica, svi ti gledaju u krila, nitko ne vidi u očima visinu“, pjeva Damir Urban.

*

Šestokrakica smrti, kažeš.

A ja ti poželim reći da govoriš o sljubljenosti dvaju trokuta, naopaka i zrcalna.

Da preplitanje nosiš, dijagonale lastinih repova i komad neba što stane između njih.

*

Stalna prisutnost smrti stvara naviknutost na smrt. Zarobljenici u logorima svjedoče kako deportirani zna da je potencijalni mrtvac i nerijetko se miri s neminovnošću kraja kako bi se poštedio patnji koje proizlaze iz njezina približavanja. Logoraši u koncentracijskim logorima znali bi unaprijed prepoznati one koji će uskoro umrijeti – ne bi se više prali, a kruh bi zamjenjivali za duhan. Stoga je bilo onih koji su se odlučili boriti – ne protiv same smrti, nego protiv mirenja s njom. Žene u logoru Ravensbrück uspjele su obojiti kosu, kako bi zavarale smrt.

*

Za toliko toga neće biti vremena.

Jučer u frizerskom salonu, dok čekam, gledam ženu nasuprot sebi i pomislim: „Bože, kako lijepa starica!“ I iste sekunde javi se druga misao – kako se ne sjećam da sam tu rečenicu ikad i od koga glasno čula: „Ona je lijepa starica“... Jezik se zamrzne i pred starošću, stisne u se kao puž.

A kad gledam majku, kao da me samo borama dotiče. Jer njezino vrijeme, moje je vrijeme. Njezina tvrdost moja je ispucala crnica.

Krivudavi usjeci propuštenog.

*

Kažem: „Nećemo valjda zaboraviti.“

Mislim: „Strah me da neće biti dovoljno vremena, prilike, želje.“

Eufemizmi, litote.

*

Prije nekoliko dana, 10. veljače 2017., u zatvoru u Berlinu preminuo je Ljubiša Beara, osuđen na doživotni zatvor zbog genocida u Srebrenici. Proglašen je krivim za organiziranje i planiranje smrti više od 8000 muškaraca i dječaka u srpnju 1995. Vijest o njegovoj smrti pročitala sam na Facebook zidu Ivice Đikića, novinara i pisca koji je o Beari i genocidu u Srebrenici u travnju 2016. objavio „dokumentarni roman“ *Beara*. Slušala sam Đikića na predstavljanju u Rijeci, usjekla mi se težina kojom je govorio o aporiji toga pisanja. Kako tolike smrti pretvoriti u riječi, izliti u slova? Nema fikcije koja može podnijeti toliko olova, nema papira koji je u stanju upiti toliko tame.

Čitanje sam završila ljetos, i do danas nisam čestitala Đikiću na romanu. Teško je uobličiti čestitku za doktoriranje na smrti, jezik se uvuče kao puž.

Kada se spomene Beara, nitko se više ne pita ni kako, ni zašto. Nemoguće je iscrtati kauzalnost ponora, geografiju tame. Ostaje tek pitanje je li Ljubiša pročitao *Bearu*.

*

Discovery je prikazao dokumentarac o afričkim slonovima koji su preko noći uništili jedno selo. Dovedeni su stručnjaci, zoolozi, da ustanove razlog takvog agresivnog, netipičnog ponašanja slonova. Stručnjaci su se mučili s razotkrivanjem – svaka hipoteza koju su postavili ubrzo se pokazala nedostatnom. A onda su od lokalnog stanovništva dobili informaciju da su nekoliko dana prije tragedije mještani u blizini sela pronašli mladunče slona i doveli ga u selo. Nije rečeno što su namjeravali učiniti sa slonićem, no iz nekog je razloga mladunče uginulo i tijelo je nakon toga ležalo u ograđenom prostoru nasred sela. Od trenutka kada je slonić uginuo, tvrde preživjeli mještani, slonovi koji se inače nikad ne približavaju selu, počeli su se oglašavati i približavati, a ljudi su se uspaničili. Ubrzo po smrti mladunčeta, uslijedio je stampedo. Dok je većina krda gazila i rušila, jedan manji dio slonova zaustavio se kod štale, prostora gdje se nalazilo mladunče, i čekao. Nisu se pridružili rušenju.

Tijelo slonića nije pronađeno, pretpostavlja se da su ga slonovi odnijeli.

*

Perzijanci su odlagali svoje mrtve na tzv. kule tišine, da ih pojedu ptice. Ostavljani su onoliko vremena koliko traje raspadanje, ponekad i godinu dana. Goli, da ptice imaju manje posla. Nakon toga su im kosti prikupljane i polagane na čuvanje u kosturnicu.

Strah od raspadanja u korijenu je užasavanja od smrti, slažu se istraživači.

*

„Svaki čovjek, kad podjetinji pod utjecajem straha od smrti, nastoji se grčevito uhvatiti za majku. ‘Mama’, uzvikuje starac u svome bolničkom krevetu.“ (Edgar Morin, *Čovjek i smrt*)

*

Samoubojstvo, najviša točka ljudske osamljenosti.

Pokušavam zamisliti ruke utopljenika, prije nego potonu ispod površine. No vidim samo dvije ptice u agoniji, kako se grčevito hvataju za granu koja ne postoji.

*

Bušmanska poslovice kaže: smrt je san.

Dan je smrt noći, a istodobno i njegova majka. I obrnuto.

To bezmjerje vezanosti, ljubav koja kleca pod vlastitom težinom.

Dijete koje smo odlučili nemati, naslovila je pjesmu moja prijateljica Lidiya Deduš.

A ja, sasvim suprotno. Jer i šutnja je stih. A riječi su kao perje, naspram neba u nama što bi da prokiši olovom.

Ili: ona dragost tuđeg lica koja se ne da podnijeti. Pa ti zaježere oči.

Bolnost svijeta što je nosiš u grlu.

Pomisao na blizinu.

Nevjerica, nemogućnost da ti izdržim lice.

Sunčani dan, osmijeh, pomisao na smrt.

Vidjeti sebe ostavljenog na *kulama tišine*.

Krhotine, strah, pa još jednom, oči u oči.

Sunčani dan, komad neba, lešinari u dijagonalni koji te podsjetite na laste.

I da preplitanje nosiš.

A onda zaokret, šum pijeska, san o vodi.

Tama klepsidre.

U MRAKU ŠARENICE

Šarenica ili iris je obojeni dio oka koji okružuje zjenicu. Svaka šarenica je jedinstvena u svojoj boji, uzorku i strukturi pa nas šarenice mogu identificirati, baš kao i otisci prstiju. U šarenici se nalaze dva mišića: jedan koji stišće zjenicu i ograničava količinu svjetla koje ulazi u oko i drugi koji je proširuje pri slabom osvjetljenju, kako bi se povećala količina svjetla što ulazi.

Stručnjaci navode da i određene emocije mogu promijeniti veličinu zjenice i boju šarenice. Pa se tako ponekad događa da je boja naših očiju drugačija kada smo ljuti ili zaljubljeni.

*

U eseju *Onaj koji se smiješi* Darko Cvijetić piše o fotografijama koje je za magazin *Life* snimio Alfred Eisenstaedt 1933. godine. Fotografije su snimljene u Ženevi, na sastanku Lige naroda, a pažnju autora zaokupljaju fotografije doktora Paula Josepha Goebbelsa, 36-godišnjeg Hitlerova ministra narodnog prosvjećenja i propagande, nekada sjajnog studenta filozofije i književnosti na vrhunskim njemačkim sveučilištima. Piše kako Eisenstaedtu nije trebalo puno da vidi kako se osmijeh na doktorovu licu uvijek suzdržava „kao oči pokrivene rukama“ i kako zadržava osmijeh „samo ako je lice promatrano od više očiju odjednom“. No i unatoč tako dobrom daru opažanja, fotograf zasigurno nije mogao predvidjeti ono što će se dogoditi ubrzo, prije nego je fotografiranje bilo završeno: „Ali, niz prekida jedna fotografija, na kojoj doktor književnosti i Reichminister narodnog prosvjećenja i propagande Goebbels, sjedi u vrtnoj fotelji hotela Carlton, i gleda izravno u foto objektiv, s izrazom lica u kojem su – gađenje, prezir, šok, užas, uznemirenost... Naime, između dvaju Eisenstaedtovih okidanja, Goebbelsu je prišao proćelavi gospodin iz osiguranja, nagnuo se do doktora i tiho mu kazao da su provjerili, dakako, da je gospodin koji ga upravo fotografira (i to čini čitavo poslijepodne) – Židov. Doktor Reichminister nije mogao i nije stigao kontrolirati izraz lica; ustuknuo je i tijelom u fotelji kao da je vidio demona, nekoga s mačem a ne s fotoaparatom. Eisenstaedt je tad, upravo tad, okinuo. I, nastala je naslovnica magazina *Life*. Portret Demona. *Oči mržnje*, tako je fotografiju nazvao sam Alfred Eisenstaedt. Između tih dviju fotografija, smješteno je mržnje dovoljno za šest milijuna mrtvih. U toj se sekundi okidanja usidрила mržnja, bljesnula pa se unezvjerena ugravirala u celuloid.“

Otisak zjenice. Potpis.

*

Sav si od svjetla. Pa se razlijevaš, žuto i toplo, po tkivima.

*

Gledajući svog majušnog psa kako grca od radosti posred livade protočkane maslačcima, pitam se, svaki put iznova: koliko traje radost?

Je li dovoljno široka da se pretrči s jedne na drugu stranu livade?

Dok žute glavice ne pobijele, i dok se zeleni krug, nošen vjetrom, ne vine u oblak.

*

Toga dana, pred sutkinjom, oboje smo plakali. Kao da nismo došli svojevolumno.

Bijeli od zime, pothlađeni od mećava.

A svake smo si godine čestitali proljeće, onako kako se dočekuju Božići, Nove godine:

„Sretan ti prvi dan...”

*

Kada nešto jako želiš, htio bi požuriti vrijeme. Prije, što prije. Istodobno, drugi glas ti govori: polako, tvoja je želja ispred, čeka te. Promatra te dok joj se primićeš, osjeća kako ti srce drhti. Kada je dodirneš, vidjet ćeš kako joj se tijelo od krede smanjuje, kako se drobi na tvome dlanu. Pa ćeš nositi bijeli prah posvuda, u nosu, na kosi, među okrajcima riječi u plućima.

Spužvastu nemoć i smežurane prste, kao od mora.

*

Dnevnik korote Rolanda Barthesa čitala sam na putu za Istanbul, u proljeće 2014. Duboko me dirnula ta tuga, ničim nadomjestiva tuga za bliskom osobom. Barthes tu nema namjeru pisati ni teoriju, ni fikciju, ni išta od onoga što inače piše. Fragmenti teksta, sastavljeni od rečenice-dvije i ispisivani po ceduljicama s radnoga stola, kao da su se sami pisali – kad se više nije moglo disati od nedostajanja. Iz svake je riječi jasno – majka je Rolandu bila najbliskija osoba. Umrula je s osamdeset i četiri, no praznost koju je ostavila ne može se mjeriti ni sa čim što joj je sin ranije doživio. On živi, radi, traje, ali orupljen od grla nevidljivih bunara koji su ispili sve ono što je majka bila, ostavivši samo muljevito dno, i u njemu tragove njezinih stopala. Diše kroz zrnca teksta koja se kotrljaju jedno do drugoga, dodiruju i preslaguju, propuštajući molekule zraka. „Odsad i zauvijek sam sâm sebi vlastita majka“, napisao je. Kao i ovo: „Samoća = nemati uza se nikoga kome bi čovjek mogao reći: vratit ću se u toliko i toliko sati, ili kome bi mogao telefonirati (reći): evo, vratio sam se.“

Proljeća 2014. i sama sam bila u koroti. Za nekim živim, a umrlim. I za sobom koja sam bila i kojoj sam dopustila da se sahrani.

„Znači li moći živjeti bez nekoga koga si volio da ga nisi volio kako si mislio...?“, pita se Barthes. Pa sam kotrljala njegovo pitanje pod jezikom, kao što su se rijeke ljudi kotrljale istanbulskim ulicama. Bio je Prvi maj, građani su prosvjedovali na Taksimu, vjetar nad Bosporom bio je hladan i sunčan. Veliki raskrećeni most grlio je kontinente, jednakom odlučnošću oba, nepokolebljiviji nego čovjek ikada može biti. Rijeke ljudi čekale su na ulazu u palaču Topkapi, mjesto gdje je stotine muškaraca i žena jednom bilo sretno, bilo nesretno. Na ulicama, život na n-toj potenciji, isti, različit. Desetogodišnji dječak bio je moker od znoja kada je skupa s odraslim muškarcima u vrtu palače presađivao tulipane. Njihove jarko crvene čaške podsjećale su na mala, svježija iščupana srca izvađena iz tijela, krvava srca koja još uvijek pulsiraju. Život koji se presađuje, da bi opstao.

„Sada svugdje, na ulici, u kavani, svakoga vidim kao *onoga-tko-mora-umrijeti*, neumitno, to jest upravo kao *smrtnika*.– I jednako ih bjelodano vidim kao *one koji to ne znaju*.“ – piše Barthes.

Zadnji zapis datiran je 15. rujna 1979. Svega pet mjeseci kasnije, 25. veljače 1980., Barthesa udara vozilo nakon napuštanja zabave koju je priredio François Mitterrand. Umro je točno mjesec dana kasnije, od posljedica ozljeda. Ta činjenica ne piše u *Dnevniku korote*, obznanila mi se kasnije, pretraživanjem po internetu, pri povratku s puta. Roland je tako, ispisujući *Dnevnik korote*, potpuno nesvjesno ispisivao i dnevnik posljednjih mjeseci svoga života. Šokirana tim saznanjem, nisam se prestajala pitati– kako bi izgledao dnevnik da je

kojim slučajem to znao? Bi li tuga za voljenim bićem bila manja?

*

Svi stanemo u jednu riječ. Posijemo ih u drugima, uvijek po jednu. Na koncu, kada se raspršene riječi skupe i slete na poljanu, iza svakoga ostane priča, pjesma, fusnota na dnu stranice. Reklama, ili epitaf.

I ti imaš svoju riječ. Preuska ti je pomalo, pa se na rubovima sapliću vitice kao korijenje koje se vrtloži uokrug u preuskom loncu. Znam, ostavit ćemo ih pticama da njima nahrane mladunčad, tim vitičastim klicama.

*

Samo angeli postaju prijatelji odmah, kažeš.

*

„Uvijek sam mislila kako je nježnost ona riječ na kojoj bi možda, kao na krhkom, tankom stalku, počivala ljepota, pa čak i smisao svijeta. Ne ljubav, nego nježnost. Ljubav, ta riječ sama po sebi, ja je vidim kao biljku mesožderku. Izgleda kao nešto što obećava, kao nešto zamamno, a kad se približiš omirisati tu zamamnost, ova samo rastvori usta i proguta te. Nježnost pak, ma vidi tu riječ, hej. Kao da je satkana od paučine. Čim je izgovoriš, mekaniji si. Evo, izgovori deset puta za redom ‘nježnost’ i vidjet ćeš da će ljudi moći prstima proći kroz tvoje fizičko tijelo. Nježnost... ona je uvijek poklon. Pogotovo ona naizgled ničim izazvana. Ljubav uvijek pametuje. Ljubav je ‘želim te’. Nježnost je ‘tu sam, ne brini’. Nježnost mazi, čak i ono, i one, koje nikada ništa nije pomazilo.“

(Boba Đuderija, status na Facebook profilu)

*

Već desetak dana nagovaram svoj ljubičasti klematis da procvate. Pupoljci okrupnjuju kao nabrekle kapi, obli kao dječje suze, no svilena opna nikako da pukne. Neki dan biljku sam čak pomakla na sunčanije i toplije mjesto, pa je za pola sata ponovno vratila, uplašivši se da bi joj promjena mogla štetiti.

U međuvremenu, u kupaonici se kaktus okrunio ružičastim vijencem. Vrisnuo jarko, a ni primijetila nisam da je propupao.

*

Pijesak mi ulijeće u oči iz tvojih grafitnih pustinja.
Doći će i tome kraj, zagrcnut će se voda da nas ispljune.
Kao razmočenu granu, kao nabreklu olovku
doplavljenju do jednonožne čaplje na obali.
Dohvatit će je prstima i utisnuti u pijesak,
potpisati svoju usanjanost.
Pokoje zrnce zažuljat će je pod noktom.
Pokoje zrnce zažuljat će te pod kapkom.
Pa ćeš prisloniti okular uz šarenicu,
pogledati kroz leću.
Vidjet ćeš kako se svijet vrti, šaren i vruć.
Suze i nisu drugo nego rastaljeno svjetlo,
nemoć čaše da se spasi od žeđi.

*

„Danas napokon učim
Zviždati
Sklopljenih očiju.“ (D. Cvijetić)

*

Svatko u svome mraku.

Vidimo.

EPILOG: PLAVI I CRVENI MAKОВI ILI MOGUĆNOST ZABORAVA

„Pitanje smrti često se krivo reducira na iskustvo smrti; tzv. ‘straha od smrti’ kao straha od onoga što se tada proživljava. Ali to je besmislen jezik, nesuvisao, zato što smrt – mrtvost – nije nešto što egzistira, stvarni entitet (ona je tek regulativni mentalni pojam). Ona je negativ pojma života, kao pozitiva, koji jedini tu jest stvarni entitet. Dakle, nisu posrijedi dvije činjenice suprotnog predznaka (+1 i -1), nego prisutnost i neprisutnost činjenice (1 i 0).“ (Cingel, 2015)

Dakle, nisam tužan zato što sam mrtav, nego zato što više nisam živ, ističe Ivan Cingel.

*

Može se pucati ili ne pucati, ponavlja teoretičarka Ahmetagić, kao što ponavlja Camus.

Može se istodobno nositi noževe i križeve.

A može se i sebe nadrastiti, pomisliti, okrošjiti se nebom.

*

Trogodišnji dječak, kojeg je majka ubila i bacila u more, susjedi koja mu je jednom nešto kupila uhvatio se za nogu, ne htijući je pustiti.

Nitko ništa nije primijetio.

Zamišljam ga u društvu riba nepoznate vrste.

Imaju toplu krv, i plaču.

*

Gostujući na izvedbi predstave *Bunar*, u Prijedoru, spavala sam u sobi iznad kazališta.

Soba je imala veliki prozor čiji je okvir nalikovao na sliku. Prozor je gledao u nebo, a na njegovom su se platnu, kao na platnu nestvarne slike, jedna pored druge smjestile crkva i džamija. Jedna u bližem, druga u daljem planu. Obje u istom kadru. Između njih bor, gotovo jednake visine, a na samom vrhu bora – ptica. Ptica-međaš, ptica-zastava, kao zvijezda na vrhu bora. Nebo je bilo oblačno, no kroz rascijepe sivila probijale su se dijagonalni traci sunca i prskali prizor kapima crvenila.

Djelovalo je nadrealno, kao i uvijek kada se razglobi nebo.

*

S nevjericom zurim u makove u napuštenom susjednom dvorištu. Još do jučer crveni, danas su plavi.

Živi, a plavi.

Iscurila im krv, preko noći.

*

Što ako nas nakon ovog pakla ovdje, čeka drugi pakao? – pita me T.

Što ako naša esencija samo prenosi svoje temeljno svojstvo u neku drugu dimenziju?

Pa mi objašnjava – recimo, kada se smrtno zaljubiš u osobu koja ne mari za tebe. Tvoj pakao trajat će i nakon što tijelo ode, ništa ga ne može nadjačati jer upravo je patnja ono sržno što si bio.

*

Celofan kojim smo obavijeni. Kao sendvič u ruksaku, kao pita u tepsiji.

Baš takva je smrt, mislim cijele te sunčane nedjelje koja me skoro koštala glave – uletio mi je

u putanju, iz suprotnog smjera, i na koncu ipak zaokrenuo, u zadnjim sekundama.

Trava uz cestu. Bila je kriva.

Visoka kasnoproletna trava, meka i zelena.

Vlat do vlati, vlat do vlati,

smrt su stope moje.

*

Park, visoka stabla, krošnje lipanjskog svjetla što ti se zavrtlože u glavi.

Jedan kos mrtav u travi.

Jedan golub skakuće u lokvi na stazi.

Zažmriš prvo, pa napokon pogledaš u se, kao u zeleni ponor.

Jer voljenje i jest daljina, kaže Vladimir Vukomanović, Vlada.

Voljenje. Jest. Daljina.

*

Moja baka, Rozalija D., već godinama gubi bitku s Alzheimerom i demencijama raznih vrsta.

No čak i sada, kada je gotovo potpuno svedena na šutnju ili ponavljanje nekoliko riječi u maniri mehaničke lutke, ponekad joj se dogode proplamsaji svjetla. Kao da joj rečenice, ničim izazvane, prokapaju s visina. Drhtave i anemične, rečenice ogrnute papirnom propusnošću leptirovih krila, ali ipak rečenice.

Prije nekoliko dana, kaže mi da joj je došla Smrt. Najnormalnijim tonom, kao da kaže da joj je netko od familije došao u posjet. Pitam je kako je bilo, kad je Smrt bila tu. „Spominale smo se“, kaže sigurno, gotovo veselo.

Na moje znatiželjno pitanje: „I, kaj veli Smrt?“, kratko odgovori: „Da bu dobro“.

*

Kada spavaš u kazalištu, i sanjaš, je li predstava to da tamo sanjaš ili je predstava ono što sanjaš?

Jesu li glumci oni koje sanjaš, ili oni koji su te ispratili u san?

Hamlet ne bi nikada riješio svoju dvojbu, da nije bilo *Mišolovke*, predstave u predstavi.

No ni osam mrtvih tijela ne bi prekrivalo pozornicu.

Sanjati ili ne sanjati, nije pitanje.

Pitanje je gdje počinje san.

A gdje san u snu.

*

Prva smrt s kojom sam se suočila, bila je smrt moga dede Andrije. Andrije po kojem sam dobila ime. Andrije koji je kao dječak danima zurio u brzu i prozirnu Dravu, tražeći zrnca zlata. Da bi preživio, kao i njegovi.

Kada je deda umro, imala sam sedam godina. Smrt mi je tada bila još sasvim čudna kategorija i sjećam se da sam pomislila kako možda dedina smrt nije stvarnost, nego moj san koji sanjam. Pomislila sam da postoji opcija da ću se probuditi u vremenu prije smrti, u vremenu u kojem je deda još uvijek živ. Dugo sam imala na pameti tu mogućnost, svaki put kada bih se sjetila Andrije. No onda, jednom, prošlo je od dedine smrti možda već i godinu dana, postalo mi jasno da je malo vjerojatno da sanjam san koji toliko dugo traje.

I mogućnost sna nepovratno ishlapi.

Ostao je tek žućkasti trag, kao na prozoru nakon kiše, kao na bjeloočnicama nakon bolesti.

*

Struna zvuka, oslonjena na ivicu tišine.

Drhtave oči koje se smiju, kao što se nikada ni jedne oči još nisu smijale.

Gledaš u njih dobro, da ne zaboraviš, da nikada ne zaboraviš.

Jer ne znaš koliko zjene pamte, i dokle seže nezaborav.

Koliko ptica može izdržati na vrhu bora.

Teleidoskop ima leću, i svijet u koji upire oko, iz dana u dan.

Čovjek ima minutu razglobljenog neba, crvenilo posred horizonta, oči koji drhte. I beskrajn
bunar tame. (Ne)spokoj zaborava.

Andrijana Kos Lajtman

Rođena 1978. u Čakovcu. Redovita je profesorica na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu gdje je nositeljica različitih kolegija iz hrvatske i svjetske književnosti. Znanstvenim je interesima najviše usmjerena suvremenoj književnosti. Objavila je šezdesetak znanstvenih radova u domaćim i stranim publikacijama te tri znanstvene knjige. Zbirka poezije *Lunule* nagrađena joj je nagradom „Dobriša Cesarić“, zbirka *Teleidoskop* uvrštena je u finale nagrade „Ivan Goran Kovačić“, *Stepenice za Stojanku K.* u finale nagrade „Fran Galović“, a *Zarazna zona* i *Plava i smeđa knjiga* u finale nagrade „Tin Ujević“.

Bavi se književnom, a povremeno i filmskom kritikom. Članica je Hrvatskog društva pisaca (HDP) i Hrvatske udruge istraživača dječje književnosti (HIDK).

Pjesme su joj prevedene na makedonski, slovenski i mađarski jezik.

Objavila: *Jutarnji laureat* (poezija, 2008), *Autobiografski diskurs djetinjstva* (znanstvena monografija, 2011), *Lunule* (poezija, 2012), *Poetika oblika – suvremene konceptualne i hipertekstualne proze* (znanstvena monografija, 2016), *Teleidoskop* (poezija, 2018), *Stepenice za Stojanku K.* (poezija, 2019), *Zarazna zona* (poezija, 2021; u suautorstvu s Damirom Radićem), *Plava i smeđa knjiga* (poezija, 2021), *Poetski napon smrti* (znanstvena monografija, 2022), *Dani kositra i jeke* (poezija, 2023).

Biblioteka Online

knjiga 244

Andrijana Kos Lajtman

TELEIDOSKOP

drugo, izmijenjeno izdanje

© 2024 Andrijana Kos Lajtman

© za elektroničko izdanje: Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, 2024

Izdavač

Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, Zagreb

Za izdavača

Krešimir Pintarić

Urednik

Davor Ivankovac

Fotografija

Mutinka / Pixabay.com

Objavljeno

10. ožujka 2024.

ISBN 978-953-374-185-7 (HTML)

ISBN 978-953-374-186-4 (EPUB bez DRM)

ISBN 978-953-374-187-1 (PDF)

ISBN 978-953-374-188-8 (MOBI)

Prvo izdanje

Hrvatsko društvo pisaca, Zagreb, 2018.

**Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Grada Zagreba i Ministarstva kulture i medija
Republike Hrvatske.**